

Trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja

Belokapa, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:731678>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja

Ivana Belokapa

Zagreb, rujan, 2016.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja

Ivana Belokapa

Mentor: Prof. dr. sc. Irma Kovčo Vukadin

Zagreb, rujan, 2016.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad (*Trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja*) i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Ivana Belokapa

Mjesto i datum: Zagreb, rujan, 2016.

Trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja

Ivana Belokapa

Prof. dr. sc. Irma Kovčo Vukadin

Socijalna pedagogija/Odrasli

Sažetak:

Trgovanje ljudima pojavljuje se u svim dijelovima svijeta te pogađa žene, muškarce i djecu. U tom se pogledu osobito naglašava ozbiljnost problema trgovanja djecom, općenito, te u svrhu seksualnog iskorištavanja, specifično. Niti jedan čimbenik ne može samostalno objasniti zbog čega su djeca u riziku od seksualnog iskorištavanja. Unatoč tome, jasno je kako su ona ranjivija već zbog svoje dobi. Općenito gledajući, djeca imaju manje iskustva, znanja, zrelosti i, u mnogim slučajevima, fizičke snage od odraslih što ih stavlja u veći rizik da budu percipirana kao lake mete (UNICEF, 2014). Prema tome, i same posljedice njihove viktimizacije mogu biti znatno teže. Zbog svega navedenog, cilj ovoga rada je dati pregled aktualnih spoznaja o problemu trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u smislu definiranja problema na međunarodnoj i nacionalnoj razini, opisivanja elemenata procesa te pregleda postojećih spoznaja o uzrocima i posljedicama trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja. U radu se koriste aktualni međunarodni i nacionalni dokumenti te se analiziraju postojeća literatura i istraživanja iz ovoga područja.

Ključne riječi: *trgovanje djecom, seksualno iskorištavanje, uzroci trgovanja djecom, posljedice trgovanja djecom*

Child trafficking for sexual exploitation

Ivana Belokapa

Prof. dr.sc. Irma Kovčo Vukadin

Social pedagogy/Adults

Summary:

Human trafficking occurs in all parts of the world and affects women, men and children. In that sense, the seriousness of trafficking in children, in general, and, specifically, for the purpose of sexual exploitation is particularly emphasized. No single factor can independently explain why children are at risk of sexual exploitation. Nevertheless, it is clear that they are already vulnerable because of their age. In general, children have less experience, knowledge, maturity and, in many cases, physical strength than adults which puts them at greater risk of being perceived as easy targets (UNICEF, 2014). Thus, the consequences of their victimization can be much more difficult. Consequently, the aim of this paper is to provide an overview of current knowledge about the problem of trafficking in children for sexual exploitation in terms of defining the problem at the international and national level, describing the elements of the process and overviewing the existing knowledge on the causes and consequences of trafficking in children for sexual exploitation. In this paper the current international and national documents are used and the existing literature and research in this field are analyzed.

Key words: *child trafficking, sexual exploitation, causes of trafficking in children, consequences of trafficking in children*

Sadržaj

1.	UVOD	1
2.	DEFINIRANJE KLJUČNIH POJMOVA	2
2.1.	Definiranje pojmova trgovanje ljudima i trgovanje djecom na međunarodnoj i nacionalnoj razini	2
2.2.	Temeljni međunarodni dokumenti	4
2.3.	Definiranje pojma seksualno iskorištavanje	6
3.	PROCES TRGOVANJA LJUDIMA	7
3.1.	Vrbovanje/regrutiranje u zemlji podrijetla.....	7
3.2.	Transport žrtve do destinacijske države.....	11
3.3.	Iskorištavanje u zemlji odredišta.....	11
3.3.1.	Dječja prostitucija.....	12
3.3.2.	Dječja pornografija.....	13
3.3.3.	Dječji seksualni turizam	14
3.4.	Maloljetne muške žrtve trgovanja ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja	16
4.	NAČINI KONTROLIRANJA ŽRTVE.....	17
5.	ULOGA NOVIH TEHNOLOGIJA U TRGOVANJA DJECOM U SVRHU SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA.....	19
6.	PROCJENA RAZMJERA TRGOVANJA DJECOM U SVRHU SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA.....	23
6.1.	Izazovi i ograničenja u procjeni razmjera problema	23
6.2.	Svjetska procjena razmjera	24
6.3.	Prikaz problema u Hrvatskoj.....	25
7.	UZROCI TRGOVANJA DJECOM U SVRHU SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA	27
7.1.	Opći uzroci.....	27
7.2.	Čimbenici ranjivosti kod djece	31
8.	POS LJEDICE TRGOVANJA DJECOM U SVRHU SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA ...	39
9.	ZAKLJUČAK	43
10.	LITERATURA.....	47

1. UVOD

Trgovanje ljudima kao pojam i pojava nije novo. Vrlo se često navodi kako su povijesni korijeni trgovanja ljudima vrlo duboki te se ono povezuje s ropstvom i naziva ropstvom 21. stoljeća.

Unatoč tome što je na svjetskoj razini ropstvo zabranjeno stupanjem na snagu Deklaracije o ljudskim pravima, trgovanje ljudima doseglo je iznimno ozbiljne razmjere. Ljude se prisiljava raditi i živjeti u uvjetima sličnima ropstvu s malo ili nimalo prilika da se oslobode. Iskorištavanje pogađa velik broj žrtava kojima se trguje unutar granica njihove države ili ih se prevozi preko granica i prema njima odnosi kao s robom koju je moguće kupiti, prodati i preprodati. Evidentno je kako je riječ o teškom kršenju temeljnih ljudskih prava.

Osim toga, trgovanje ljudima se općenito smatra jednom od najunosnijih kriminalnih aktivnosti nakon trgovanja drogom i oružjem (ILO, 2008; prema Rafferty, 2013), dok neki stručnjaci navode kako će ih u narednih deset godina trgovanje ljudima u incidenciji i profitu nadmašiti (Schauer i Wheaton, 2006; Wheaton i sur., 2010; prema Jordan i sur., 2013). U tom se smislu trgovanje u svrhu seksualnog iskorištavanja smatra osobito unosnim i opisuje kao jedno od najprofitabilnijih kriminalnih aktivnosti na svijetu (Kara, 2010; prema Rafferty, 2013). Iz tih se razloga ono smatra jednom od najbrže rastućih kriminalnih aktivnost (Hill i Carey, 2010; prema Rafferty, 2013). Sve navedeno ukazuje na iznimnu ozbiljnost ovoga problema.

Trgovanje ljudima pojavljuje se u svim dijelovima svijeta te pogađa žene, muškarce i djecu. U tom se pogledu osobito naglašava ozbiljnost problema trgovanja djecom, općenito, te specifično u svrhu seksualnog iskorištavanja. Niti jedan čimbenik ne može samostalno objasniti zbog čega su djeca u riziku od seksualnog iskorištavanja. Unatoč tome, jasno je kako su ona ranjivija već zbog svoje dobi. Općenito gledajući, djeca imaju manje iskustva, znanja, zrelosti i, u mnogim slučajevima, fizičke snage od odraslih što ih stavlja u veći rizik da budu percipirana kao lake mete (UNICEF, 2014). Prema tome, i same posljedice njihove viktimizacije mogu biti znatno teže.

Zbog toga, cilj ovoga rada je dati pregled aktualnih spoznaja o problemu trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u smislu definiranja problema na međunarodnoj i nacionalnoj razini, opisivanja elemenata procesa te pregleda postojećih spoznaja o uzrocima i posljedicama trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja. Pritom se koriste aktualni međunarodni i nacionalni dokumenti te se analiziraju postojeća literatura i istraživanja iz ovoga područja.

2. DEFINIRANJE KLJUČNIH POJMOVA

Temeljni korak u razmatranju bilo kojega problema pa tako i trgovanja ljudima jest njegovo definiranje. Preciznim definiranjem stvara se jasna slika i konsenzus među stručnjacima različitih profila što omogućuje osmišljavanje učinkovitih strategija kao reakcija na problem trgovanja ljudima te omogućuje međunarodnu suradnju.

2.1. Definiranje pojmova trgovanje ljudima i trgovanje djecom na međunarodnoj i nacionalnoj razini

Jedna od najprihvaćenijih i najopsežnijih definicija pojma trgovanja ljudima jest ona sadržana u Protokolu o suzbijanju, sprječavanju i kažnjavanju trgovanja ljudima, posebno ženama i djecom koji predstavlja dopunu Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta. U članku 3 (a) navedenoga protokola navodi se kako trgovanje ljudima znači „vrbovanje, prijevoz, transfer, pružanje utočišta i prihvata osoba, pomoću prijetnje ili uporabe sile ili drugih oblika prinude, otmice, prijevara, zlorabe ovlasti ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje plaćanja ili sredstava da bi se postigla privola osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu izrabljivanja. Izrabljivanje minimalno uključuje iskorištavanje prostitucije drugih ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili odnose slične ropstvu, podčinjavanje ili odstranjivanje organa“. U stavku (c) istoga članka navodi se kako se regrutiranje, transport, organiziranje prijelaza, skrivanje ili prihvata djeteta u svrhu iskorištavanja smatra trgovanjem ljudima čak i ako ne uključuje bilo koje od navedenih sredstava iz stavka (a). Pritom se, slijedeći Konvenciju o pravima djeteta, djetetom smatra svaka osoba mlađa od 18 godina.

Temeljem navedenog vidljivo je kako trgovanje ljudima ima tri konstitutivna elementa, a kazneno djelo je počinjeno pod uvjetom da su kumulativno ispunjenja sva tri elementa:

1. radnja – vrbovanje, prijevoz, transfer, pružanje utočišta i prihvata osoba
2. sredstva – prijetnja ili uporaba sile ili drugih oblika prinude, otmica, prijevara, zloraba ovlasti ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje plaćanja ili sredstava da bi se postigla privola osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom
3. cilj – izrabljivanje koje minimalno uključuje iskorištavanje prostitucije drugih ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili odnose slične ropstvu, podčinjavanje ili odstranjivanje organa

Međutim, kako je navedeno u protokolu, u slučaju djece nije potrebno postojanje niti jednog od sredstava prisile da bi se situacija u kojoj je počinjena bilo koja od navedenih radnji s ciljem iskorištavanja djeteta smatrala trgovanjem.

Svrha definicije sadržane u protokolu je stvaranje dosljednosti i usuglašavanje o tome što se podrazumijeva pod fenomenom trgovanja ljudima. Stoga se u članku 5 propisuje da se ponašanje opisno u članku 3 kriminalizira u nacionalnom zakonodavstvu. Pritom nacionalno zakonodavstvo ne mora točno slijediti jezik protokola, već ga treba prilagoditi u skladu s nacionalnim pravnim sastavom (UNOCD, 2008).

Prilikom analize definicija temeljnih pojmova važno je spomenuti i Konvenciju Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima. Konvencija usvaja definiciju trgovanja ljudima iz Protokola za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudi, posebice žena i djece te uvodi i pravnu definiciju pojma žrtva. Ona u svoj fokus stavlja žrtve te se više usmjerava na pružanje pomoći žrtvama, njihovu zaštitu i sigurnost. Njom se uvodi sveobuhvatan pristup temeljnim ljudskim pravima u borbi protiv trgovanja ljudima. Osim toga, Konvencijom Vijeća Europe u čl. 36. uvedena je Stručna skupina za suzbijanje trgovanja ljudima (Group of experts on action against trafficking in human beings, GRETA). Grupa stručnjaka sastoji se od 15 članova odabranih na temelju njihovog profesionalnog iskustva u područjima koja su pokrivena Konvencijom. Njihova je zadaća praćenje provedbe Konvencije te evaluacija napora i mjera koje svaka zemlja članica poduzima, o čemu se sastavlja izvješće. Izvješće se temelji na podacima prikupljenim iz različitih izvora te sadrži preporuke za jačanje provedbe Konvencije (GRETA, 2016).

Izgradnjom sustava suzbijanja trgovanja ljudima Hrvatska je ratificirala najznačajnije međunarodne dokumente u tom području što uključuje i gore navedenu konvenciju UN-a i pripadajući protokol te Konvenciju Vijeća Europe. Njihovim ratificiranjem, Hrvatska je preuzela obvezu implementacije odredbi protokola u nacionalno zakonodavstvo, a time i obvezu uvođenja novog kaznenog djela u Kazneni zakon. Poštujući navedeno, Republika Hrvatska je izmjenama i dopunama starog Kaznenog zakona pod člankom 175. uvela kazneno djelo trgovanje ljudima i ropstvo. Novim Kaznenim zakonom (NN 125/11, 144/12) koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine razdvaja se trgovanje ljudima i ropstvo te se upotpunjuje i doraduje članak koji se odnosi na trgovanje ljudima. Sada je kazneno djelo trgovanje ljudima sadržano u članku 106. te u velikoj mjeri odgovara definiciji sadržanoj u Protokolu te ono glasi: „Tko uporabom sile ili prijetnje, obmanom, prijevarom, otmicom, zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa ovisnosti, davanjem ili primanjem novčane

naknade ili druge koristi radi dobivanja pristanka osobe koja ima nadzor nad drugom osobom, ili na drugi način vrbuje, preveze, prevede, skriva ili prima osobu ili razmjenjuje ili prenosi nadzor nad osobom radi iskorištavanja njezinog rada putem prisilnog rada ili služenja, uspostavom ropstva ili njemu sličnog odnosa, ili radi njezinog iskorištavanja za prostituciju ili druge oblike spolnog iskorištavanja uključujući i pornografiju ili za sklapanje nedozvoljenog ili prisilnog braka, ili radi uzimanja dijelova njezinog tijela, ili radi njezinog korištenja u oružanim sukobima ili radi činjenja protupravne radnje, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.“

Kada je riječ o djeci Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12) navodi: „Kaznom iz stavka 1. ovoga članka kaznit će se tko vrbuje, preveze, prevede, skriva ili prima dijete, ili razmjenjuje ili prenosi nadzor nad djetetom radi iskorištavanja njegovog rada putem prisilnog rada ili služenja, uspostavom ropstva ili njemu sličnog odnosa, ili radi njegovog iskorištavanja za prostituciju ili druge oblike spolnog iskorištavanja uključujući i pornografiju ili za sklapanje nedozvoljenog ili prisilnog braka ili za nezakonito posvojenje, ili radi uzimanja dijelova njegovog tijela, ili radi njegovog korištenja u oružanim sukobima.“

Iz navedenoga je moguće zaključiti kako i hrvatsko zakonodavstvo u slučaju djece smatra da je počinjeno kazneno djelo trgovanja ljudima i kada nije primijenjeno niti jedno od navedenih sredstava.

2.2. Temeljni međunarodni dokumenti

Među temeljnim međunarodnim dokumentima koji se odnose na problematiku trgovanja djecom svakako treba spomenuti Konvenciju o pravima djeteta i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta s jednim od dva dodatna protokola: Protokolom za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudi, posebice žena i djece, te još u okviru Međunarodne organizacije rada Konvenciju o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada (br. 182). Prilikom pregleda navedenih dokumenata u radu će se posebno istaknuti seksualno iskorištavanje.

Konvencija o pravima djeteta ključni je međunarodni dokument za zaštitu prava djece, uključujući zaštitu od svih oblika nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i iskorištavanja. Ona je prvi međunarodni dokument koji je stavio sveobuhvatnu pravnu obvezu državama članicama da štite djecu od svih oblika seksualnog iskorištavanja i svih drugih oblika izrabljivanja koji na

bilo koji način štete dobrobiti djeteta. Pritom se djetetom smatra svaka osoba mlađa od 18 godina starosti (UNICEF, 2009). Za potrebe ovoga rada ključno je istaknuti članke 11., 34. i 35. U čl. 11. države stranke se obvezuju da će poduzeti mjere za suzbijanje nezakonitog prebacivanja i zadržavanja djece u inozemstvu. U čl. 34. države stranke se obvezuju da zaštite djecu od svih oblika spolnog iskorištavanja i zlostavljanja. Ovo uključuje navođenje ili prinuđivanje djeteta na bavljenje bilo kojom nezakonitom spolnom djelatnošću, izrabljivačku uporabu djeteta u prostituciji ili kakvoj drugoj nezakonitoj spolnoj djelatnosti te izrabljivačku uporabu u pornografskim predstavama i materijalima. Također je značajan i čl. 35. u kojem se države stranke obvezuju da će poduzeti sve potrebne mjere kako bi spriječile otmicu, prodaju i trgovinu djecom u bilo koju svrhu i u bilo kojem obliku.

S ciljem postizanja svrhe Konvencije o pravima djeteta i provedbe njenih odredbi donesen je Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji kojim se proširuju mjere koje države stranke trebaju poduzeti kako bi zajamčile zaštitu djeteta od prodaje djece, dječje prostitucije i dječje pornografije. U tu svrhu Protokol zahtijeva propisivanje zabrane jednog od načina trgovanja djecom, točnije prodaju, pri čemu prodaja znači svako djelo ili transakciju u kojoj dijete prenosi neka osoba ili skupina osoba drugim osobama za naknadu ili bilo kakvu drugu nagradu. Protokol daje i definicije pojmova prodaja djece, dječja prostitucija i dječja pornografija.

Kao najznačajniji i najsveobuhvatniji dokument u odnosu na problematiku trgovanja ljudima ističe se ranije navedena Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta i njezin dopunski Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudi, posebice žena i djece. Navedenom se konvencijom i protokolom u međunarodnom dokumentu prvi put sveobuhvatno definira pojam trgovanja ljudima, uvodi širok spektar instrumenata i mjera za implementaciju u pravne sustave usmjerene borbi protiv trgovanja i stvara temelj za usklađivanja nacionalnih zakonodavstava u cilju učinkovitijeg kaznenog progona trgovaca ljudima, izručivanja osumnjičenih osoba i razmjenu informacija (Kovčo Vukadin i Jelenić, 2003). Dakle, navedeni protokol predstavlja prvi međunarodni pravni dokument koji je definirao odgovornost i obvezu zemalja u prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovanja ljudima.

Konvencija Međunarodne organizacije rada o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada (br. 182) trgovanje djecom promatra kao jedan od najgorih oblika

dječjeg rada kojeg klasificira kao oblik ropstva ili ropstvu sličnog odnosa (<http://www.ilo.org/ipecc/facts/WorstFormsofChildLabour/lang--en/index.htm>).

2.3. Definiranje pojma seksualno iskorištavanje

Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice žena i djece ne definira pojam „iskorištavanje“. Umjesto toga on nudi otvoreni niz primjera koji minimalno uključuje iskorištavanje prostitucije drugih ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili odnose slične ropstvu, podčinjavanje ili odstranjivanje organa. Dok niti jedan od ovih oblika iskorištavanja nije definiran protokolom, neki su definirani u drugim međunarodnim dokumentima (UNODC, 2015a).

Usprkos tomu što se sve veća pažnja poklanja fenomenu trgovanja ljudima i dalje postoje nejasnoće vezane uz razumijevanje koje sve pojavne oblike obuhvaća trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja (Leary, 2014). Međunarodna organizacija rada (ILO) i ECPAT (End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes) govore o komercijalnom seksualnom iskorištavanju djece. Pritom ECPAT komercijalno seksualno iskorištavanje djece definira kao seksualno zlostavljanje za koje je dijete ili treća osoba dobila naknadu u novcu ili usluzi. Prema djetetu se odnosi kao prema seksualnom ili komercijalnom objektu. Prema ECPAT-u postoje tri osnovna, međusobno povezana oblika komercijalnog seksualnog iskorištavanja djece: dječja prostitucija, dječja pornografija i trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja (<http://ecpat.be/en/sexual-exploitation/what-is-the-commercial-sexual-exploitation-of-children-2/>). ILO navedeni pojam opisuje na isti način te navodi kako ga smatra teškim kršenjem ljudskih prava djeteta i adolescenata te oblikom ekonomskog iskorištavanja sličnog ropstvu i prisilnom radu. Također navodi kako ono uključuje uporabu djece za seksualne aktivnosti u zamjenu za novac ili usluge (dječja prostitucija), trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja, dječji seksualni turizam, proizvodnja, nuđenje i distribuciju dječje pornografije te uporabu djece u pornografskim predstavama (<http://www.ilo.org/ipecc/areas/CSEC/lang--en/index.htm>). Iz navedenoga se može zaključiti kako komercijalno seksualno iskorištavanje predstavlja širi pojam u odnosu na trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja no, s druge strane, u literaturi se također govori o trgovanju djecom u svrhu komercijalnog seksualnog iskorištavanja. Pa tako, primjerice, Međunarodna organizacija za migracije (IOM, 2007; prema Rafferty, 2008) navodi kako je najšire prepoznat oblik trgovanja djecom upravo komercijalno seksualno iskorištavanje.

Kao što je već ranije navedeno, vrlo je važno jasno definirati pojmove te u tom smislu uporaba različite terminologije može predstavljati problem.

Polazeći od Konvencije o pravima djeteta koja pod pojmom seksualnog iskorištavanja djece podrazumijeva navođenje ili prinuđivanje djeteta na bavljenje bilo kojom nezakonitom spolnom djelatnošću, izrabljivačku uporabu djeteta u prostituciji ili kakvoj drugoj nezakonitoj spolnoj djelatnosti te izrabljivačku uporabu u pornografskim predstavama i materijalima (UNODC, 2015a) te Kaznenog zakona, u ovome radu će se kao modaliteti seksualnog iskorištavanja u obzir uzeti dječja prostitucija i dječja pornografija. Osim toga, u obzir će se uzeti i dječji seksualni turizam s obzirom da je borba protiv dječjeg seksualnog turizma prepoznata među mjerama za borbu protiv trgovanja ljudima, odnosno djecom.

3. PROCES TRGOVANJA LJUDIMA

Kada je riječ o procesu trgovanja ljudima, on je prikazan kroz tri elementa, tj. tri stadija, a to su vrbovanje žrtvi u zemlji podrijetla, transport žrtve do destinacijske države i iskorištavanje u zemlji odredišta. U nastavku slijedi prikaz stadija procesa trgovanja ljudima:

3.1. Vrbovanje/regrutiranje u zemlji podrijetla

Regrutiranje je jedan od ključnih elemenata procesa trgovanja ljudima. Iako se ono može odviti na mnogo načina, najčešće uključuje neki oblik prijevare. Hodge i Lietz (2007) navode kako su mnoga istraživanja koja su ispitivala različite aspekte trgovanja ljudima u različitim zemljama ukazala na to da trgovci koriste različite strategije regrutiranja žrtava u svrhu seksualnog iskorištavanja. Unatoč tome što se specifični modaliteti regrutiranja razlikuju od područja do područja, moguće je identificirati četiri opća načina pod koje se većina strategija može podvesti. Oni su: otmica, potpuna i djelomična prijevara te situacije u kojima roditelji prodaju svoju djecu trgovcima vjerujući u njihova obećanja da će dijete imati priliku za bolji život (Curtol i sur, 2004; prema Hodge i Lietz, 2007). S obzirom na prirodu prijevare u toj posljednjoj situaciji, moguće ju je podvesti pod potpunu prijevaru kao što je slučaj kod načina regrutiranja koje navode Kovčo Vukadin i Jelenić (2003):

- Otmica

Otmica, koja je manje česta, podrazumijeva nasilno odvođenje. Često se otete osobe transportiraju u udaljene zemlje kako bi se smanjila mogućnost njihova spašavanja. Također se takve osobe prebacuju u zemlje različitih dominantnih rasnih obilježja od vlastitog te na taj način odaju dojam „egzotike“ na seksualnom tržištu i postaju privlačnije korisnicima usluga.

- Potpuna prijevara

Potpuna prijevara uglavnom se ostvaruje tako da individualni namamljivači traže djevojke žrtve u barovima, kafićima i klubovima te im nude različite poslove (npr. dadilja, konobarica, model i sl.) za primamljivu naknadu. Takav se način vrbovanja odvija i preko mreže obitelji i poznanika te oglasima kojima se nudi posao ili studiranje u inozemstvu. Osim toga, osnivaju se agencije koje nude posao, studij ili putovanje u inozemstvo te ženidbene agencije. Agencije koje nude posao mogu, ali i ne moraju biti legitimne. Ovakvim ponudama obećava se dobra zarada, bolji život te više mogućnosti. Navedenim metodama ostvaruje se potpuna prijevara i prikriva stvarna djelatnost trgovanja ljudima. U mnogo slučajeva žrtve tek u zemlji odredišta shvate prijevaru i nađu se u ulozi prisilnog obavljanja posla za trgovce kako bi preživjele. U nekim slučajevima, rođaci, “dečki” ili državne institucije kao sirotišta mogu prodavati žene i djevojke direktno regruterima bez njihova pristanka.

- Djelomična prijevara

Djelomična prijevara je tip vrbovanja koji je najteže detektirati i procesuirati. U slučaju djelomične prijevare svrha i cilj migracije su jasni (npr. bavljenje prostitucijom), ali se prijevara nalazi u okolnostima obavljanja tih djelatnosti. One svjesno odlaze u drugu zemlju nadajući se brzom zaradi. Osim toga, misle kako će same moći birati mušterije, da će raditi određen broj sati, a ostalo će vrijeme biti slobodne, da će stanovati u adekvatnom prostoru, raspolagati svojim novcem te da će s ovakvom djelatnošću moći prestati kada one odluče. Najčešće tek u zemlji odredišta shvate koliko malo izbora i slobode imaju. Ograničene su i nadzirane od strane gazde, smještene u neadekvatnom prostoru, uskraćen im je zarađeni novac te su fizički i psihički zlostavljane. Dakle, bilo im je jasno što će raditi, ali ne i u kojim uvjetima te pod kojim okolnostima.

U literaturi se ističu još neke metode regrutacije žrtava, a koje se čine važnima u području trgovanja djecom.

Europol (2011; prema Europol, 2016) u svom izvješću navodi kako trgovci ljudima često žrtve regrutiraju tako što s njima započnu romantičnu vezu (eng. lover-boy method) te na taj način manipuliraju njima. U tim slučajevima, kako se veza razvija, žrtve se emocionalno vežu za svog trgovca, koji ih onda prisili na prostituciju ili neki drugi oblik seksualnog iskorištavanja. Također, on može predložiti i putovanje u inozemstvo ili brak. Navodi se kako je ovakva metoda regrutacija obično prisutna kod maloljetnih žrtava.

Izvješće State Departmenta Sjedinjenih Američkih Država iz 2008. godine navodi kako su žene žrtve trgovanja ljudima u Europi te Središnjoj i Južnoj Aziji često regrutirane za prostituciju od strane drugih žena koje su, ponekad, i same bile žrtve trgovanja. Pod nazivom metoda drugoga vala (eng. happy trafficking) ova metoda smanjuje rizik za počinitelje stavljajući žene u vidljive pozicije regrutera te istovremeno povećava profit pretvarajući žrtve u zamjenske regrutere (eng. proxy recruiters). Kako bi izbjegli otkrivanje od strane vlasti, trgovci neke žrtve prisiljavaju da se vrate u svoje zemlje podrijetla i regrutiraju jednu ili više žrtava. Osim prisile, mogu im dati ograničenu slobodu te novčane poticaje. Pojam sretno, veselo (eng. happy) odnosi se na iluziju o boljem životu i pozitivnom iskustvu u drugoj zemlji radeći na nekom legitimnom poslu koje te žene prezentiraju potencijalnim žrtvama, pritom skrivajući činjenicu da su bile prisiljene prostituirati se. Neki aktivisti u borbi protiv trgovanja ljudima navode kako ova metoda regrutiranja uključuje suptilne metode psihološke prisile kojima se žrtve uvjeri da će oni koji se budu konformirali biti nagrađeni, dok će oni koji ne budu pristali biti ozbiljno kažnjeni. U tom je smislu važno istaknuti kako izvješće State Departmenta iz 2014. godine ukazuje na to da su, kada se promatraju spol i dob žrtava te počinitelja trgovanja ljudima za razdoblje od 2007. do 2010. godine, zemlje s visokom stopom trgovaca ženskoga spola ujedno i zemlje u kojima je otkriven veliki broj maloljetnih ženskih žrtava. Ovaj podatak ukazuje na mogućnost da se ova metoda regrutiranja primjenjuje kada su u pitanju maloljetne ženske žrtve. No, s druge strane, treba imati na umu kako osoba koja počinu kazneno djelo nije kriva ukoliko ga je počinila za vrijeme njena iskorištavanja kao žrtve trgovanja ljudima.

Osim toga, neki autori (Williamson i Prior, 2009; McClain i Garrity, 2011) u kontekstu trgovanja maloljetnim djevojkama u svrhu seksualnog iskorištavanja govore o gerila (eng. guerilla pimping) i suptilnom svodništvu (eng. finesse pimping). Suptilno svodništvo odnosi se na regrutiranje manipulacijom. Djevojke se dovodi u situacije u kojima im se čini kako one samostalno donose odluku o tome da prodaju seksualne usluge i svoju zaradu daju trgovcu. Autori navode kako se žrtve mogu poticati obećanjima o novcu, odjeći, mjestu za stanovanje i slično. Često su to mali pokloni, ali dovoljno značajni kako bi one mislile da su nešto dužne

trgovcu. Na taj ih se način stavlja u situacije u kojima one osjećaju potrebu da na neki način počiniteljima uzvrate za ljubaznost koju su im pokazali. Pritom počinitelji koriste tehnike koje autori nazivaju *bait and switch* tehnikama pri čemu djevojkama prezentiraju primamljive prilike kao mamac kako bi dobili njihovu pažnju i stvorili povjerenje ili nadu kod žrtve, no naposljetku oni okrenu situaciju kako bi ostvarili profit. Prilika u ovom slučaju može primjerice biti ponuda za posao modela (ukoliko djevojka želi biti model) ili se mogu iskoristiti osjećaji djevojke koja želi dečka. Za razliku od toga, gerila svodništvo opisuje se kao regrutiranje upotrebom sile pri čemu trgovac pristupa žrtvi i prisili ju da radi za njega upotrebom prijetnji, fizičkim nasiljem i zastrašivanjem.

Osim toga, O'Connor i Healy (2006; prema Chesnay, 2012) te Hawthorne (2011; prema Chesnay, 2012) govore o četiri stadija hvatanja (eng. entrapment) djece kao načina njihova regrutiranja u svrhu iskorištavanja u prostituciji. Prvi je stadij hvatanje u zamku (eng. ensnaring) u kojem trgovac pridobiva žrtvino povjerenje pretvarajući se da je njen brižni zaštitnik ili pak glumeći dečka. Može joj kupovati darove, osigurati smještaj i hranu te kupiti odjeću. Ukoliko žrtva živi kod kuće s roditeljima, on na njih ostavlja dojam dobrog, dragog mladića. Drugi stadij uključuje stvaranje ovisnosti (eng. creating dependance) u kojem trgovac žrtvu izolira od obitelji i prijatelja, mijenja joj ime te općenito postaje posesivnijim. Žrtva njegovu posesivnost interpretira kao znak ljubavi te, kao dokaz njene ljubavi prema njemu, ona se svojevremeno distancira od obitelji i prijatelja te ulazi u prostituciju kako bi zadovoljila njegove želje. Treći stadij karakterizira preuzimanje kontrole (eng. taking control) u kojem on vrši još više kontrole nad žrtvinim dnevnim aktivnostima (npr. što jede i kako se oblači). Također, on može naizmjenice biti nasilan i iskazivati brigu i nježnost kako bi bio nepredvidiv. On obično u ovome stadiju postaje sve više nasilnim, no žrtva ga i dalje voli i gaji nadu da će se on promijeniti. Budući da je žrtva izolirana od svoje neformalne mreže podrške, ali i one od strane sustava te da osjeća sram, ona ne pokušava pobjeći. Četvrti je stadij potpuna dominacija (eng. total dominance). U njemu trgovac žrtvu prisili na spolne odnose s kim god on odluči. Ukoliko je potrebno, on upotrebljava silu. Može ju zaključati u sobu kako bi bio siguran da neće pokušati pobjeći te joj može prijetiti da će ubiti nju ili njenu obitelj ukoliko to pokuša.

Pri predavljanju načina regrutacije žrtve važno je istaknuti ulogu novih tehnologija, posebice interneta koje su u ovom pogledu donijele određene promjene. Njihov će utjecaj biti detaljnije opisan kasnije.

3.2. Transport žrtve do destinacijske države

Transport se može realizirati unutar jedne države pri čemu je zemlja podrijetla ujedno i destinacijska ili pak može obuhvatiti prelazak granica jedne ili više država. Vrlo često povrede temeljnih ljudskih prava započinju već u ovom stadiju. Već i samo seksualno iskorištavanje može početi u tranzitnim zemljama, dok počinitelji organiziraju sve potrebne aktivnosti za prelazak u drugu zemlju. Neke žrtve na put kreću bez putnih isprava jer im je rečeno kako im one ne trebaju ili da će ih dobiti kasnije. Ukoliko ih i imaju, počinitelji ih često oduzmu što žrtve već stavlja u vrlo nepovoljan i ovisan odnos prema počiniteljima (Kovčo Vukadin i Jelenić, 2003). Djeci se često nabave lažne putne isprave, a ljudi koji ih vode preko granice se predstavljaju kao njihovi roditelji (Raboteg Šarić i sur., 2007). Nakon što prijeđu državnu granicu, žrtve su vrlo često boje službenih vlasti zbog ilegalne prirode njihova ulaska u zemlju što ih dodatno čini ovisnima o počinitelju. U posao transporta žrtve mogu biti uključeni različiti ljudi kao što su primjerice mjesni vozači autobusa ili kamiona, posrednici koji prate žrtvu preko granice ili organizirana mafija koja prevozi veći broj djece istim putevima kojima krijumčare drogu. To također može biti netko od rodbine ili prijatelj obitelji. Na putu od privremenog ili krajnjeg odredišta u lanac trgovanja može biti uključeno više posrednika primjerice, vozači taksija i autobusa, korumpirani granični službenici, hotelski službenici itd. (Raboteg Šarić i sur., 2007). Osim samog seksualnog iskorištavanja koje, kao što je već navedeno, može započeti za vrijeme transporta, djeca mogu biti izložena i različitim oblicima fizičkog i psihičkog nasilja, ali i životnoj opasnosti.

3.3. Iskorištavanje u zemlji odredišta

O trgovanju u svrhu seksualnog iskorištavanja uglavnom se zna puno kada se govori o ženama žrtvama trgovanja, dok su podaci o djeci nepotpuni i ograničeni. Od kraja prošlog stoljeća tržište prostitucije se sve više mijenja od lokalnog prema globalnom te postaje sve pokretljivije. To doprinosi i sve većem razvoju seksualnog turizma. Osim toga, prostitucija se sve više premješta iz barova i bordela u privatne stanove i salone za masažu. Navedeno doprinosi sve težem ulaženju u trag počinitelja trgovanja ljudima. Globalizacija komercijalnog tržišta seksa dovela je do porasta iskorištavanja djece i mladih u svrhu prostitucije, pornografije i seksualnog turizma (Raboteg Šarić i sur., 2007). Također je primjetan i značajan utjecaj novih tehnologija, a posebice interneta u sva tri navedena modaliteta iskorištavanja djece.

3.3.1. Dječja prostitucija

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta dječju prostituciju definira kao uporabu djeteta u seksualnim aktivnostima za naknadu ili bilo kakav drugi oblik nagrade. Prostitucija se navodi kao najčešći način iskorištavanja žrtava trgovanja ljudima u industriji seksa. Hughes (2007; prema Kotrla, 2010) navodi kako je, na temelju istraživanja dviju studija, barem 70% žena uključenih u prostituciju u industriju seksa uvedeno prije nego što su napunile 18 godina što potvrđuje i ECPAT (2014) koji navodi kako dječja prostitucija uglavnom uključuje djevojke u dobi od 14 do 17 godina. No, on također navodi da se uočava sve veća uključenost dječaka u nekim zemljama. Djecu se iskorištava u bordelima, barovima, noćnim klubovima, hotelskim sobama, salonima za masažu i slično. Kao što je već navedeno prilikom opisivanja načina regrutacije, žrtve imaju vrlo malo kontrole nad tim koje će klijente posluživati kao i nad njihovim brojem te brojem sati koji će morati raditi. Mlade djevojke i djevojčice mogu biti prisiljavane sudjelovati u ponižavajućim, zlostavljajućim i nasilnim seksualnim postupcima (Raymond, 2004; prema Hodge i Lietz, 2007). Nije rijetkost da moraju imati i tisuću klijenata kako bi otplatile nakupljeni dug (Beyrer, 2001; prema Hodge i Lietz, 2007). No, s obzirom na to da mnoge žrtve ne znaju osnovne matematičke operacije te da ne znaju brojati (što zbog dobi, što zbog stupnja obrazovanja), imaju teškoće pratiti koliko su zaradile te koliko još moraju vratiti trgovcu. Ukoliko se i približe otplaćenju svoga duga, žrtve mogu biti prodane drugom trgovcu pri čemu se onda zadužuju njemu (Zimmerman i sur. 2003; prema Hodge i Lietz, 2007). Osim toga, takva rotacija žrtava prisiljenih na prostituciju povećava profit opskrbljujući klijente "novim licima", ali se istovremeno žrtve prevenira od uspostavljanja veza kako bi se izbjeglo njihovo otkrivanje (ECPAT, 2014).

Također treba istaknuti kako tehnološki napredak, posebice razvoj i sve veća raširenost upotrebe interneta, olakšava i prostituciju djece. Trgovci mogu preko internetskih stranica oglašavati usluge te dogovarati sastanke s klijentima koji isto tako te seksualne usluge s maloljetnicima mogu preko internetskih stranica kupovati (<https://www.justice.gov/criminal-ceos/prostitution-children>). Na taj je način tehnološki napredak podržao trend prelaska prostitucije iz tradicionalnih mjesta kao što su bordeli i crvene četvrti gdje maloljetnici mogu biti vidljivi u, primjerice, stanove koji se nalaze u perifernim područjima. Žrtve time mogu biti skrivene od očiju javnosti, policije i sustava za zaštitu djece (ECPAT, 2016a).

3.3.2. Dječja pornografija

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta dječju pornografiju definira kao prikazivanje djeteta, bilo kojim sredstvima, u pravim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima ili prikazivanje seksualnih dijelova djeteta u prvome redu u seksualne svrhe. Pornografija može, između ostaloga, uključivati pornografske predstave, fotografije, video snimke, filmove te snimanje ili distribuciju digitalnih slika (UNICEF, 2009). Neki autori navode nagli pad dobi djece žrtava trgovanja u svrhu seksualnog iskorištavanja. Dječja pornografija doživljava vrlo veliko povećanje u broju materijala koji prikazuju djecu, čak novorođenčad, koja su seksualno zlostavljana (DeMarco, 2004; Hughes, 2002; 2005; prema Reid i Jones, 2011). S obzirom na povezanost između trgovanja djecom u svrhu pornografije i prostitucije koju navode mnogi autori (Estes i Weiner, 2001; Klain i sur., 2001; Hughes, 2005; prema Reid i Jones, 2011), sve niža dob žrtava dječje pornografije može biti znak da će prosječna dob djece žrtava trgovanja ljudima prisiljene na prostituciju također nastaviti padati (Reid i Jones, 2011). Zbog povećanog straha od zaraze spolno prenosivim bolestima, potražnja za djevicama, tj. prepubescentnom djecom je porasla (Fang, 2005; Hanna, 2002; Hughes, 2005; Kreston, 2000; 2005; prema Reid i Jones, 2011). U slučaju pornografije je sve rasprostranjenija upotreba novih tehnologija pomogla njenom rastu i širenju. Omogućile su digitalnu proizvodnju, pohranjivanje i distribuciju materijala tolikom brzinom da skoro svatko tko ima pristupa internetu na njega može lako naići (ECPAT, 2016a). Osim toga, sve veća količina lako dostupnih materijala dječje pornografije može desenzibilizirati njene gledatelje rezultirajući potražnjom za sve ekstremnijim materijalima (Beech i sur., 2008; prema UNODC, 2015b). Naime, njezina sve veća zastupljenost može održavati začarani krug. Kako novi materijali prikazuju sve nasilnije sadržaje sa sve mlađim žrtvama, gledatelji mogu početi tražiti sve ekstremnije materijale kako bi postigli iste razine gratifikacije (UNODC, 2015b). Kao novi trendovi uočena je sve veća upotreba prijenosa uživo, usluga plati pa pogledaj (eng. pay-per-view) što omogućava komercijalnu distribuciju dječje pornografije putem interneta uz korištenje nekoliko novih metoda plaćanja kojima se teže ulazi u trag (Europol, 2012; prema ECPAT, 2014). Također postoje stranice gdje gledatelji iz bilo kojeg dijela svijeta mogu slati zahtjeve koji bi se ispunili u realnom vremenu (Hodge i Lietz, 2007). Unatoč tome što točan broj nije poznat, procjenjuje se kako internetom cirkuliraju milijuni materijala dječje pornografije (UNICEF, 2011; prema UNICEF, 2014). Distribucija i prodaja dječje pornografije postojala je mnogo prije pojave interneta, no internet je uklonio neke društvene sankcije i prepreke komunikaciji o dječjoj prostituciji (Arnaldo, 2001; prema UNICEF, 2014).

Zahvaljujući rastućoj uporabi tzv. darknet-a počinitelji sa sigurnošću mogu pohraniti, gledati, razmjenjivati i distribuirati takve materijale čime ih je iznimno teško otkriti (ECPAT, 2016b).

Pornografija se koristi i u svrhu kontroliranja žrtve o čemu je više navedeno u poglavlju o načinima kontroliranja žrtve trgovanja.

3.3.3. Dječji seksualni turizam

ECPAT (2008) dječji seksualni turizam opisuje kao iskorištavanje djece od strane jedne ili više osoba koje putuju unutar ili preko granica svoje zemlje kako bi imali seksualni kontakt s djecom. Dječji seksualni turizam obično uključuje upotrebu prijevoza, smještaja i drugih usluga vezanih uz turizam koje olakšavaju kontakt s djecom te omogućuju počinitelju da ostane prilično neprimjetan u okruženju u kojem se nalazi (odaje dojam običnog turista). Dječji seksualni turizam pojavljuje se u različitim okruženjima, od bordela do plaža i hotela s pet zvjezdica te u urbanim i ruralnim mjestima.

Djeca iskorištavana u seksualnom turizmu često su porijeklom upravo iz zemalja koje se smatraju destinacijama seksualnog turizma ili čak stanuju upravo u tom gradu (Aronowitz, 2009). No, njima se također trguje unutar ili izvan granica zemlje kako bi služile turistima koji putuju u svrhu seksualnog iskorištavanja osoba. Postoji više slučajeva u kojima su djeca trgovana u druge zemlje u svrhu prostitucije, ali i kako bi služila turistima koji su bogatiji od lokalnog stanovništva (ECPAT, 2008). Osim toga, UNODC (2008) navodi kako je mnogo napora u borbi protiv dječje prostitucije u zemljama u razvoju upravo koncentrirano na iskorištavanje koje čine stranci.

UNODC (2008) navodi kako se ovakva putovanja neformalno organiziraju među skupinama prijatelja ili kolega, no također su zabilježeni slučajevi u kojima ih organiziraju i nude agencije za putovanje. Oni koji putuju u druge zemlje kako bi imali spolne odnose s djecom često se osjećaju zaštićeni svojom anonimnošću te na različite načine racionaliziraju svoje ponašanje kako bi smanjili osjećaj odgovornosti. Često opravdavaju svoje ponašanje tvrdeći da su spolni odnosi s djecom prihvaćeni u toj kulturi ili da im pomažu dajući im novac. Također, neki od njih vjeruju da je manje vjerojatno da će se zaraziti nekom spolno prenosivom bolešću.

Kada se govori o dječjem seksualnom turizmu, u literaturi se često navode tri kategorije klijenata, odnosno korisnika usluga: situacijski, preferencijski i pedofil (ECPAT, 2008; Aronowitz, 2009). Situacijski počinitelji koriste priliku svoga statusa turista što im daje osjećaj anonimnosti i nekažnjivosti. Njih seksualno ne privlače isključivo djeca. Često su oni zapravo

turisti koji nisu došli s isključivom namjerom da imaju seksualne odnose s djecom, već im je pružena prilika da ih imaju i oni je koriste. Većina počinitelja spada u ovaj tip. Preferencijski počinitelji iskazuju aktivnu seksualnu sklonost djeci. Oni mogu osjećati seksualnu privlačnost prema odraslima, no tražit će maloljetnike kako bi s njima imali spolne odnose. Navodi se kako će oni općenito tražiti pubescentnu ili adolescentnu djecu. Posljednji tip su pedofili koje isključivo seksualno privlače prepubescentna djeca. Oni često neće iskazivati sklonost određenom spolu djeteta niti će svoje ponašanje, odnosno seksualni kontakt s djetetom smatrati štetnim. Pedofili, kao i gore opisani preferencijski počinitelji, predstavljaju manjinu turista koji putuju s ciljem ostvarivanja seksualnog odnosa s djetetom.

Kao u slučaju dječje prostitucije i pornografije, tako su i u slučaju dječjeg seksualnog turizma nove tehnologije, uključujući i internet, potpomogle njegovom razvoju. Osobe koje putuju s ciljem seksualnog iskorištavanja djece puno informacija mogu pronaći online na stranicama agencija koje organiziraju takva putovanja. Također su identificirani online forumi vezani za dječji seksualni turizam gdje zainteresirani mogu dobiti personalizirane savjete onih iskusnijih, uključujući i lokacije na kojima su djeca dostupna. U Moldaviji je, primjerice, zamijećeno da korisnici usluga dječjeg seksualnog turizma koriste online sobe za chat kako bi kontaktirali djecu te se s njima upoznali prije no što otputuju u njihovu zemlju (ECPAT, 2014). U slučajevima dječjeg seksualnog turizma često je prisutno i online mamljenje prije samog putovanja i susreta s djetetom te nastavak iskorištavanja po povratku u zemlju porijekla (ECPAT, 2016b).

Osim toga, evidentirane su i prijave proizvodnje i distribucije dječje pornografije od strane korisnika usluga dječjeg seksualnog turizma koja prikazuje iskorištavanje djece u zemljama odredišta (ECPAT, 2014). Pritom im je razvoj novih tehnologija od velike koristi. Slike i video uratke mogu pohraniti na računalni oblak i na taj način izbjeći fizički transport materijala preko zračnih luka i drugih kontrolnih točaka (ECPAT, 2016b).

Navedena tri načina seksualnog iskorištavanja djece teško je u potpunosti razgraničiti što je i moguće uočiti iz gore navedenih opisa. Primjerice, trgovac može snimati dijete dok ono ima spolne odnose s klijentom koji će ih potom i platiti. Na taj način dijete je istovremeno iskorištavano u svrhu prostitucije, ali i za izradu pornografije. Osim toga, dječji seksualni turizam u svojoj je osnovi dječja prostitucija. Ključni čimbenik koji ga definira turizmom jest taj da klijent putuje u drugu zemlju radi usluge. Dakle, dijete može biti žrtva trgovanja ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja pri čemu ono istovremeno može biti realizirano na različite

načine. Također, u literaturi se ukazuje na to da prelazak iz jednog sektora iskorištavanja u drugi nije rijetkost te tako dijete koje je, primjerice, radno iskorištavano vrlo lako može postati žrtva trgovanja u svrhu seksualnog iskorištavanja.

3.4. Maloljetne muške žrtve trgovanja ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja

Trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja je pojava koja je često skrivena iza pojma trgovanja ženama i djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja. Ukoliko se djeca i razmatraju kao posebna skupina, dječaci su ti koji padaju u drugi plan te se u tom smislu najčešće govori o djevojčicama kao žrtvama. Trgovanje dječacima u svrhu seksualnog iskorištavanja često je sakriveno, ocrtavajući društvene tabue u mnogim zemljama svijeta. Stereotipi koji pretpostavljaju kako dječaci i mladići ne mogu biti iskorištavani u prostituciji često rezultiraju time da im ne bude pružena potrebna pomoć. Ovo je također čimbenik koji doprinosi tome da oni ostaju u tom lancu iskorištavanja (US Department of State, 2008).

Trgovanje dječacima u svrhu seksualnog iskorištavanja identificirano je u mnogim zemljama, primjerice: Afganistan, Velika Britanija, Pakistan, Dominikanska Republika. Ono se također često povezuje s dječjim seksualnim turizmom u zemljama kao što su Dominikanska Republika, Meksiko, Šri Lanka ili Tajland. Prostitucija dječaka rastući je problem u Gani i Gambiji, dok se u Češkoj i Velikoj Britaniji mladim "dječacima za najam" (eng. rent boys) trguje u svrhu prostitucije (US Department of State, 2008; prema Aronowitz, 2009). Osim toga, State Department u svom izvješću iz 2013. godine navodi kako je u Afganistanu i Šri Lanki veća vjerojatnost da će u prostituciju biti uključeni dječaci nego djevojčice. Također navodi da kultura i stigmatizacija igraju značajnu ulogu u viktimizaciji dječaka. Tako primjerice u Kostarici, gdje je homoseksualnost stigmatizirana, muškarci radije imaju spolne odnose s dječacima s ulice nego da uđu u otvorenu homoseksualnu vezu s njihovim socijalnim i/ili dobnim vršnjakom. U Afganistanu, Pakistanu i Indiji dječaci budu prisiljeni na prostituciju u sjeni običaja zvanog "bachabazi" ili "launda". Običaj se sastoji u tome da dječaci, odjeveni kao djevojčice, plešu za muškarce na privatnim zabavama i vjenčanjima (Aronowitz, 2009). Često, nakon što plesanje završi, dječaci budu prodani kupcu koji ponudi najviši iznos ili su seksualno iskorištavani od strane sudionika zabave (Coleman, 2010; prema Jones 2015). Oni ne traže pomoć iz straha od stigmatizacije, ubojstva iz časti ili osвете. U Afganistanu, muškarci koji si ne mogu priuštiti dječaka, mogu kupiti video uratke koji ih prikazuju na ulicama većih afganistanskih gradova (Jones, 2015).

4. NAČINI KONTROLIRANJA ŽRTVE

Kako bi uspostavili i održali kontrolu nad žrtvom, trgovci koriste različite metode. Svaka od njih se može upotrijebiti samostalno, no većinom se primjenjuju zajedno. Koju kombinaciju metoda će koristiti ovisi o više čimbenika: samoj žrtvi, u koju se svrhu njom trguje, stadiju procesa trgovanja, uvjetima u kojima se nalaze te prilikama koje se pružaju (UNODC, 2009). U literaturi se najčešće navode sljedeći načini kontrole žrtava trgovanja ljudima (Kovčo Vukadin i Jelenić, 2003; ECPAT, 2006; Hodge i Lietz, 2007; Aronowitz, 2009):

- Dužnički odnos

Jedan od osnovnih mehanizama kontrole je dužnički odnos. Kada žrtva dođe u određenu zemlju, obično joj se kaže što mora raditi i koliko novaca mora otplatiti kako bi ponovno bila slobodna (Hodge i Lietz, 2007). Od žrtve se traži da vrati troškove nastale njenim dovođenjem u određenu zemlju, troškove stanovanja i prijevoza. Uz to na te se troškove dodaju visoke kamate koje svakodnevno rastu. Na kraju to sve naraste u sumu koju je nemoguće otplatiti.

- Oduzimanje identifikacijskih i putnih isprava

Počinitelji žrtvama obično oduzimaju identifikacijske i putne dokumente odmah nakon dolaska na konačno odredište. To potvrđuje žrtvin ilegalni ulazak u zemlju, ona je onemogućena u bijegu i ponovnom prelasku granice te je lišena svog službenog identiteta. Zbog nepovjerenja i straha žrtve izbjegavaju kontakt s policijom. Počinitelji to dodatno podupiru uvjeravanjem žrtve da će ju policija odmah deportirati i da će biti kažnjena kada se vrati u svoju zemlju ili da su policijski službenici korumpirani i u suradnji s počiniteljima. Oduzimanje dokumenata kombinirano sa strahom od policije smanjuje vjerojatnost žrtvina pokušaja bijega ili podnošenja prijave (Kovčo Vukadin i Jelenić, 2003).

- Govorna i socijalna izolacija

Držanje žrtve u uvjetima u kojima ju se sprječava da komunicira na materinjem jeziku ili bilo kakav oblik socijalnog kontakta s osobama sličnog podrijetla (Kovčo Vukadin i Jelenić, 2003).

- Upotreba nasilja i straha

Počinitelji se koriste nasiljem i prijetnjom nasiljem kao učinkovitim sredstvom kontrole. Oni često tuku i siluju žrtve, ograničavaju im kretanje, u dugim razdobljima ih drže u izolaciji, lišavaju ih hrane i vode, drogiraju i muče s namjerom da ih pokore. Nasilje se također koristi

za kažnjavanja određenih oblika neposlušnosti (pokušaj bijega, traženje pomoći od klijenata ili policije i sl.) što isto tako može poslužiti kao upozorenje drugim žrtvama (Aronowitz, 2009). Ozljede im obično nanose na manje vidljivim dijelovima tijela kako im ne bi smanjili vrijednost i cijenu. Niti ubojstvo nije rijetkost, ali ono se koristi kao posljednja opcija budući da se time gube budući profiti (Hughes, 2000; Zimmerman i sur., 2003; prema Hodge i Lietz, 2007). Ubojstva se izvode na način da se uspostavi kontrola nad drugim žrtvama (Hodge i Lietz, 2007).

Sram je također značajan mehanizam kontrole. Trgovac može žrtvi prijetiti da će reći njezinoj obitelji da ona radi kao prostitutka. Trgovci sve više koriste digitalnu tehnologiju kako bi fotografirali ili snimili žrtve prilikom spolnih odnosa ili u sugestivnim pozama. Posljedice ovoga mogu biti dvojake, a sve vodi većoj kontroli nad žrtvom. Prvo, dijeljenje takvih materijala javno može dodatno dehumanizirati žrtve te ih objektivirati čime se smanjuje vjerojatnost njihova bijega. Drugo, trgovci mogu kontrolirati žrtvu prijeteci joj da će sadržaj prikazati njezinoj obitelji (Leary, 2014).

Kod žrtava iz nekih kultura primjenjuje se specifična psihološka prisila. Primjerice, sa žrtvama iz zapadne Afrike, točnije Nigerije i Gane, rituali slični *voodoo* mogu stvoriti jak strah i nametnuti nadzor nad žrtvama te zajamčiti njihovu poslušnost. Ukoliko ne poštuje prisegu koju je dala, nju i njenu obitelj pratit će nesreća (Okojie i sur., 2003; Aghatise, 2005; Skogseth, 2006; prema Aronowitz, 2009).

- Upotreba i prijetnja osvetom žrtvinoj obitelji

Često počinitelji žrtvama prijete nasiljem njihovim obiteljima (Estes i Weiner, 2001; prema Hodge, 2008). Često prikupljaju podatke o uvjetima življenja žrtvine obitelji kako bi ih koristili za ucjene i prijetnje žrtvi. Oni ne trebaju zaista znati baš sve o žrtvinoj obitelji jer je već i sama predodžba koju žrtva stvori dovoljna da osigura njezinu poslušnost i kontrolu. Žrtva ne može i ne želi riskirati sigurnost svojih najbližih te zato ne pokušava pobjeći ili tražiti pomoć (Kovčo Vukadin i Jelenić, 2003).

5. ULOGA NOVIH TEHNOLOGIJA U TRGOVANJA DJECOM U SVRHU SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA

U posljednjih je 20 godina razvoj i uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologija, naročito interneta, značajno utjecala na trgovanje ljudima u različite svrhe iskorištavanja (Vijeće Europe, 2003; Hughes, 1996; 1999; Latonero, 2011; Sykiotou, 2007; prema Hughes, 2014). Kako se razvijala tehnologija, tako su ju i trgovci brzo prilagođavali kako bi im bila od koristi u njihovim aktivnostima (Hughes, 2014). Europol (2016) u svom izvješću navodi kako je internet postao ključan alat za trgovanje ljudima, a vjerojatno će postati još značajniji u budućnosti. Online interakcije olakšavaju više aspekata procesa trgovanja ljudima: pronalazak potencijalnih žrtava, pristup osobnim podacima, planiranje i koordinaciju transporta, regrutiranje putem društvenih mreža, foruma i drugih mrežnih stranica, oglašavanje žrtava, njihovo iskorištavanje i kontrolu. S druge strane, i žrtve i trgovci ostavljaju trajni digitalni trag što može pomoći prilikom istraga.

Diljem svijeta, djeca postaju sve veći korisnici interneta premašujući po znanju i vještinama njihove roditelje i druge odrasle. To im može pružiti nove prilike za učenje i socijalne interakcije, ali također ih može izložiti i novim rizicima. Ona sve više vremena provode online te su njihovi životi postali više javnima, a posjedovanje mobitela i pametnih telefona danas je postalo pravilo, a ne iznimka. Na taj način je omogućen konstantan pristup njima (Madden i sur., 2013; prema Leary, 2014). Sve navedeno nije ograničeno samo na djecu i mlade iz imućnih obitelji, već se, kako nove tehnologije postaju sve više uobičajenima i široko dostupnima, povećava i broj onih siromašnijih koji su digitalno dostupni (Mason, 2012; prema Leary, 2014). Navedeno potvrđuje i podatak koji donosi ITU (Međunarodna telekomunikacijska unija). Ona je u svom izvješću objavljenom 2015. godine procijenila da u svijetu postoji oko 3,2 milijarde korisnika interneta, od čega 2 milijarde žive u zemljama u razvoju (https://www.itu.int/net/pressoffice/press_releases/2015/17.aspx).

Istraživanja provedena u više zemalja ukazala su na to da mladi učestalo izjavljuju kako se osjećaju sigurnijima dijeliti neke privatne i osjetljive informacije i probleme online nego u izravnoj komunikaciji. Biti iza zaslona računala, često u vlastitom domu, može pružiti osjećaj sigurnosti (Berson i Berson, 2005; prema UNICEF, 2014). No, djeca se mogu komuniciranjem online, putem različitih usluga, ne znajući izložiti globalnoj publici. Ona mogu prekasno shvatiti da ne mogu kontrolirati što će se raditi i kako će biti upotrijebljene njihove osobne informacije i fotografije jednom kada su objavljene online (UNICEF, 2011; prema UNICEF,

2014). U ovom je smislu značajno istraživanje koje su proveli Madden i sur. (2013) na uzorku američkih tinejdžera u dobi od 12 do 17 godina na temu društvenih mreža i privatnosti. Rezultati istraživanja ukazali su da mladi dijele mnogo više osobnih podataka na njihovim online profilima nego što su to činili u prošlosti te tako na društvenim mrežama dijele informacije kao što su: koju školu pohađaju (71%), interesi, email (53%), gdje stanuju (71%) te broj mobitela (20%). Istraživanje je ukazalo na to da mladi poduzimaju aktivne korake u zaštiti svojih osobnih podataka i osiguravanju privatnosti te je velik broj sudionika izjavio da ograničavaju količinu privatnih informacija dostupnih online prijateljima i drugim kontaktima koristeći se postavkama privatnosti. No, autori upozoravaju da ti koraci mogu biti nedovoljni. Naime, njihova mreža online prijatelja koji imaju pristup osobnim podacima je velika te su oni ti koji te informacije mogu podijeliti s drugim ljudima. Osim toga, djeci koja nastoje zaštititi svoju privatnost i sigurnost probleme mogu stvarati postavke privatnosti na društvenim mrežama koje se učestalo mijenjaju. Uz to, nove opcije kao što su geografsko označavanja fotografija (eng. geotagging) i *checking-in* putem mobilnih uređaja počinitelju mogu otkriti lokaciju na kojoj se dijete nalazi (Livingstone i sur., 2011; prema UNODC, 2015b).

Mnogi stručnjaci upravo naglašavaju značajnu ulogu interneta u trgovanju djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja, a naročito u procesu regrutacije žrtve, te prilikom njena iskorištavanja, točnije, za oglašavanje usluga žrtava (ECPAT, 2014; Hughes, 2014; Leary, 2014; UNICEF, 2014; Europol, 2016). Tako je primjerice Europska komisija u svom izvješću iz 2015. godine istaknula kako društvene mreže igraju značajnu ulogu u regrutiranju djece, posebice one u svrhu seksualnog iskorištavanja. Takve i slične stranice djecu čine ranjivom za online mamljenje (eng. online grooming) što postaje sve većim problemom u mnogim europskim zemljama. Takvim mamljenjem služe se počinitelji kako bi izgradili odnos povjerenja ili prijateljstva sa žrtvom što će im olakšati pristup. To obično uključuje suptilna ponašanja koja žrtve obično ne prepoznaju kao korake prema budućem zlostavljanju. S obzirom na trajanje, ono može varirati od nekoliko sati pa sve do nekoliko mjeseci ovisno o namjeri počinitelja te odgovorima i reakcijama djeteta. Neka su istraživanja ukazala da počinitelji mogu istovremeno održavati online veze i sa do 200 mladih (Webster i sur. 2010; prema UNICEF, 2014). S tako velikim brojem potencijalnih žrtava trgovci mogu procjenjivati vjerojatnost uspjeha započinjanjem razgovora o temama vezanim uz seks i promatrajući reakcije djeteta (Choo, 2009; prema UNODC, 2015b). Navedeno im omogućava da se usredotoče na onu djecu koja pozitivno reaguju ili barem ostanu uključena u razgovor i tako energiju i vrijeme usmjere na onu kod koje postoji veća vjerojatnost za uspjeh (UNODC, 2015b). Istraživanja ukazuju

kako su djeca, posebice djevojke, u najvećem riziku da budu regrutirane ovom metodom (UNICEF, 2011; prema UNICEF, 2014). Istraživanja su također pokazala kako su djevojke u kasnoj adolescenciji, u odnosu na mlađe, više sklone upustiti se u rizična ponašanja s ljudima koje upoznaju putem interneta. Nekoliko je istraživanja ukazalo na to da su djeca općenito svjesna da ne bi trebala otkrivati osobne podatke i nalaziti se s ljudima koje ne poznaju. No, evidentno je da oni rade razliku između stranaca i virtualnih prijatelja (UNICEF, 2014). Prema Izvješću o provedbi Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2012. do 2015. godine za 2014. godinu u Hrvatskoj su također tijekom 2014. godine zabilježeni slučajevi mamljenja djece lažnim predstavljanjem putem interneta, odnosno društvenih mreža što predstavlja novi modalitet izvršenja kaznenog djela trgovanja ljudima u Hrvatskoj.

U EUROPOL-ovom izvješću (2014; prema ECPAT, 2016b) navode se dva trenda povezana s online mamljenjem koja su u porastu: *sexortion* i *sexting*. *Sexortion* se odnosi na ucjenu intimnim slikama i drugim materijalima. Počinitelji materijale koriste kao metodu kontrole prijeteći djeci kako će ih distribuirati ukoliko ne budu udovoljavali njihovim zahtjevima (ECPAT, 2016a; ECPAT, 2016b). U izvješću se navodi kako ovo vrlo često čine materijalima koji su rezultat *sexting-a*, tj. slanja i prosljeđivanja seksualno eksplicitnih poruka i fotografija koje su djeca sama izradila, a obično ih šalju svojim vršnjacima (ECPAT, 2016b). U procesu online mamljenja u slučaju trgovanja djeteta ne mora biti, a obično i nije, svjesno kako razgovara sa osobom koja ju regrutira te joj tako može poslati intimne fotografije koje ona koristi kao sredstvo ucjene. Osim toga, materijali koji su rezultat *sexting-a* mogu biti dalje prosljeđeni te najčešće, jednom objavljeni, ostaju pohranjeni i dostupni. Tako je i napredak u području mobilne komunikacije omogućio praćenje i kontrolu nad kretanjem žrtava. Ne samo da trgovci od žrtava mogu zahtijevati da ih nazovu prije i neposredno nakon svakog sastanka s klijentima, već mogu pratiti i njihovo kretanje aktivirajući praćenje uređaja pomoću GPS-a (UNODC, 2015b).

Nove su tehnologije olakšale i proizvodnju te povećale širenje materijala dječje pornografije o čemu je više navedeno u dijelu o dječjoj pornografiji kao modalitetu seksualnog iskorištavanja djece. U ovome dijelu je važno istaknuti kako počinitelji takve materijale u procesu online mamljenja mogu slati djeci s ciljem njihova privikavanja na seksualno nasilje te normalizacije određenih oblika seksualnog ponašanja. Time se podiže razina tolerancije do te mjere da djeca postanu spremnija upustiti se u određena ponašanja te postanu sklonija viktimizaciji (ECPAT, 2015; prema ECPAT, 2016a). Prema nekim autorima, izloženost devijantnim i nasilnim pornografskim materijalima može se odraziti na moralne vrijednosti, uvjerenja i stavove djece

i mladih vezane uz seksualno nasilje i prihvatljivo seksualno ponašanje (Quayle, 2008; prema ECPAT, 2013). ECPAT (2016a) navodi kako sposobnost razlikovanja zdravog od devijantnog seksualnog ponašanja može biti smanjena te da nasilna ponašanja mogu biti internalizirana kao normalna, čak i poželjna. Tako počinitelji uklanjaju psihološke prepreke uvjeravajući potencijalne žrtve kako je takvo zlostavljanje normalno. Počinitelji mogu koristiti dječju pornografiju kako bi, primjerice, opravdali silovanje, zlostavljanje i prostituciju (Choo, 2009; prema UNODC, 2015b).

Internet je osigurao tri ključna čimbenika za proširenje seksualnog iskorištavanja djece: povećao je pristup uslugama na svjetskoj razini, učinio ih je povoljnijima ili čak besplatnima te je otežao otkrivanje postojećim sustavima kontrole (ECPAT, 2016a). Naime, digitalna tehnologija povećala je broj aktivnosti koje je moguće izvršiti online do te mjere da one daleko premašuju kapacitete sustava kontrole (ECPAT, 2014; prema ECPAT, 2016a). Takav je napredak omogućio ljudima da se međusobno povežu te svoje aktivnosti, uključujući i kriminalne, premjeste iz privatne u javnu sferu. Premještanje trgovanja ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja u digitalni svijet ovaj oblik kriminalnog ponašanja čini ujedno više javnim, ali ga i uklanja s mjesta gdje je tradicionalno bio prepoznat i otkriven. Navedeno stavlja nove izazove pred procjenu i utvrđivanje prirode, razmjera i prevalencije trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja. Unatoč tome što su stručnjaci i istraživači iz područja trgovanja ljudima prepoznali tehnologiju kao čimbenik koji ima važnu ulogu u trgovanju djecom, broj istraživanja koja mjere njen utjecaj je ograničen (Leary, 2014).

Predviđa se kako će uporaba novih tehnologija prilikom trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja sve više rasti te da će postupno postati dominantan način na koji će trgovci ljudima regrutirati žrtve i njihove seksualne usluge nuditi korisnicima (Hughes, 2014). U prilog ovome ide podatak da se oglašavanje usluga djece žrtava trgovanja u svrhu seksualnog iskorištavanja putem društvenih mreža povećava (EUROPOL, 2016). Online oglašavanje objavljivanjem digitalnih fotografija ili video materijala uspješna je metoda za povezivanje kupaca i žrtava trgovanja. Racionala za oglašavanje usluga djece trgovane u svrhu seksualnog iskorištavanja putem interneta jest ta da je više potencijalnih kupaca moguće locirati i kontaktirati online. Online oglašavanje je također od koristi i za potencijalne kupce jer im dopušta da odabir, dogovor i transakciju obave bez rizika od javnog izlaganja (Leary, 2014).

6. PROCJENA RAZMJERA TRGOVANJA DJECOM U SVRHU SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA

Metodologija za procjenu prevalencije trgovanja ljudima općenito, pa tako i onoga djecom, kao i za utvrđivanje specifičnih obrazaca o tome kako i zašto dolazi do trgovanja trenutno nije razvijena. Iako postoji nekoliko statističkih izvješća, mnoga su samo procjene temeljene na različitim metodama procjene koje koriste različite institucije. Prema tome, spoznaje o problemu uglavnom su dobivene od strane većih organizacija kao što su UN-ov Ured za droge i kriminalitet (UNODC), Međunarodna organizacija rada (ILO), Međunarodna organizacija za migracije (IOM) te drugih vladinih i nevladinih organizacija zainteresiranih za problem.

6.1. Izazovi i ograničenja u procjeni razmjera problema

Pronaći pouzdane statističke pokazatelje o razmjeru trgovanja ljudima je gotovo nemoguće. Zbog toga točan broj ljudi koji postanu žrtve trgovanja godišnje, na svjetskoj razini nije poznat (Ezeilo, 2009; Smith, 2011; prema Rafferty, 2013). Dostupni podaci su nepouzdanosti zbog (Andrews, 2004; Gozdzia, 2008; Gozdzia i Collett, 2005; ILO, 2009; UNODC, 2009; OSCE, 2010; prema Rafferty, 2013):

- (a) Neusklađenog prikupljanja podataka i metodoloških problema što procjenu valjanosti i pouzdanosti dostupnih podataka čini iznimno teškom;
- (b) Prikrivene prirode trgovanja ljudima;
- (c) Činjenice da je riječ o kriminalnoj aktivnosti te da je teško prepoznati razmjere problema;
- (d) Nepostojanja precizne, dosljedne, standardne definicije o tome što predstavlja čin trgovanja, tko je trgovac i žrtva na svjetskoj razini.

Razmjere trgovanja ljudima teško je procijeniti i zbog toga što iskorištavanje ljudi može biti skriveno iza drugih kaznenih djela kao što su prostitucija, ilegalne migracije i imovinska kaznena djela. Žrtve su vrlo često iskorištavane u različite svrhe te mogu biti uključene u činjenje kaznenih djela što može rezultirati time da slučajevi trgovanja ljudima ne budu zabilježeni kao takvi niti istraživani. Uz to, razlike u pravnim definicijama trgovanja ljudima u različitim državama onemogućuju usporedbu trendova i obrazaca među njima.

Prikupljanje podataka o trgovanju djecom trebalo bi se temeljiti na zajedničkoj definiciji toga kaznenoga djela. Neke zemlje trgovanje djecom promatraju odvojeno od trgovanja punoljetnim osobama, dok druge to ne čine. One bilježe ukupan broj žrtava trgovanja ljudima obuhvaćajući tako i djecu i punoljetne žrtve. Navedeno onemogućava stvaranje sveobuhvatne slike problema trgovanja djecom (EUROPOL, 2016). Osim toga, istraživanja o trgovanju djecom često su podvedena pod ona koja ispituju "žene i djecu". Time se ne razmatra jedinstvena situacija i potrebe djece, uključujući i dječake. Nedostatak podataka utemeljenih na dokazima ozbiljno utječe na mogućnost i kvalitetu reakcije na slučajeve trgovanja djecom te kreiranje politika usmjerenih na borbu protiv ovoga problema (Walts, 2012).

6.2. Svjetska procjena razmjera

UNODC u svom izvješću iz 2014. godine daje podatke o trgovanju ljudima za razdoblje od 2010. do 2012. godine. U izvješću se navodi kako u navedenom razdoblju 33% otkrivenih žrtava čine djeca što predstavlja porast od 5% u odnosu na prijašnje razdoblje od 2007. do 2010. godine. Otkako je UNODC počeo prikupljati podatke o dobi otkrivenih žrtava, udio djece je rastao. Od svake 3 žrtve koja su djeca, dvije su djevojčice, a jedna dječak. S obzirom na dob i spol u 2011. godini 21% otkrivenih žrtava su djevojčice dok 12% čine dječaci. Također je važno istaknuti kako globalna slika prikazuje određene regionalne razlike. Naime, u nekim je područjima upravo trgovanje djecom glavna briga vezana uz trgovanje ljudima. Primjerice u Africi i Bliskom istoku djeca čine većinu otkrivenih žrtava dok su ona u, primjerice, Europi i Središnjoj Aziji u broju značajno nadmašena od strane odraslih (prvenstveno žena). UNODC navodi kako je još u njihovom prethodnom izvješću uočen trend smanjenja prosječne dobi otkrivenih žrtava te da je on potvrđen i podacima prikupljenim za ovo izvješće. Trgovanje djecom čini više od 30% ukupnog broja žrtava otkrivenih u razdoblju od 2010. do 2012. godine. Unatoč tome što je općenito došlo do značajnog porasta otkrivanja žrtava koja su djeca, taj porast nije jednako distribuiran u svim područjima. Dok su Afrika, Bliski istok, Sjeverna i Središnja Amerika kao i neke zemlje Južne Amerike zabilježile jasan porast u razdoblju od 2010. do 2012. godine, u drugim je područjima svijeta kao što su Europa i Središnja, Južna i Istočna Azija kao i područje Pacifika trgovanje djecom ostalo relativno stabilno u odnosu na razdoblje od 2007. do 2010. godine. Najveći broj otkrivenih žrtava su one ženskoga spola. Udio djece u ukupnom broju otkrivenih žrtava značajno je porastao u proteklih nekoliko godina. Naime, 2004. godine udio djevojčica žrtava iznosio je 10% dok je 2011. porastao na 21%. Trend porasta je prisutan i kod dječaka pri čemu je 2004. godine otkriveno 3% žrtava koji su dječaci, dok ih je 2011. godine bilo 12%. S obzirom na vrstu iskorištavanja, u izvješću se navodi kako

je i dalje prisutan trend u kojem su žrtve ženskoga spola najčešće seksualno iskorištavane, dok su one muškoga spola najčešće radno iskorištavane. Naime, u promatranom razdoblju žrtve ženskoga spola su u 79% slučajeva seksualno iskorištavane, a u 14% radno. Za razliku od njih žrtve muškoga spola su u 83% slučajeva radno iskorištavani, a u 8% seksualno.

Zbog podatka da djevojčice i žene čine 98% žrtava trgovanja u svrhu seksualnog iskorištavanja (ILO, 2012; United States Department of State, 2012; prema Rafferty, 2013) te da je i dob značajan čimbenik pri čemu su djevojčice u dobi od 12 do 16 godina u najvećem riziku (Dottridge, 2002; prema Rafferty, 2013) moguće je reći da su djevojčice osobito ranjive da postanu žrtve trgovanja u svrhu seksualnog iskorištavanja.

6.3. Prikaz problema u Hrvatskoj

U Izvješću o provedbi Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2012. do 2015. godine za 2014. godinu navodi se kako je tijekom 2014. godine zabilježen porast ukupnog broja identificiranih žrtava te je u 2014. godini identificirano 37 žrtava trgovanja ljudima (od kojeg broja je 33 državljanina/ki Republike Hrvatske), za razliku od 31 žrtve identificirane u 2013. godine. Broj identificiranih žrtava trgovanja ljudima prema spolu iznosi 29 žena i 8 muškaraca, a prema vrsti eksploatacije je 6 osoba radno eksploatirano, 31 osoba seksualno, a 3 osobe su u fazi tranzita iskorištavane. Od 37 identificiranih žrtava 22 su maloljetne što također predstavlja porast s obzirom na to da je 2013. godine identificirano 16 maloljetnih žrtava (GRETA, 2016). Navedeno potvrđuje trend koji je uočljiv posljednje 3 godine, a to je činjenica da je Republika Hrvatska osim zemlje tranzita, sve više i zemlja porijekla, ali i odredišta za žrtve trgovanja ljudima. U Izvješću o provedbi Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2012. do 2015. godine za 2015. godinu navodi se kako je zabilježen porast ukupnog broja identificiranih žrtava (38 žrtava) te je zabilježeno značajno smanjenje broja identificiranih maloljetnih žrtava trgovanja ljudima kojih je bilo 4. Što se tiče vrste iskorištavanja, u izvješću se navodi kako je u 2015. godini zabilježeno samo seksualno iskorištavanje. Također se u izvješćima navodi kako je, s obzirom na modalitete izvršenja kaznenih djela te u skladu s trendovima posljednjih godina, vidljivo da se u većem broju slučajeva radi o tzv. „internom“ trgovanju ljudima, kao i da je seksualna eksploatacija još uvijek dominantan način iskorištavanja žrtava trgovanja ljudima.

Unatoč tome što je u 2015. godini evidentirano značajno smanjenje broja identificiranih maloljetnih žrtava, i dalje treba ulagati napore u prevenciju trgovanja ljudima i osvještavanje djece i mladih o trgovanju. Navedeno smanjenje broja identificiranih maloljetnih žrtava u

Hrvatskoj ne treba uzeti kao pokazatelj smanjenja ukupnog broja maloljetnih žrtava trgovanja ljudima. U prilog tome govore ranije prikazane procjene kako se na svjetskoj razini njihov broj povećava.

Kada su u pitanju djeca, u Hrvatskoj je 2005. godine donesen Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja djecom od listopada 2005. do prosinca 2007. godine. Hrvatska je u okviru cjelokupne problematike suzbijanja trgovanja ljudima djecu prepoznala kao posebno ranjivu skupinu koja traži poseban pristup te posebne mjere prevencije, pomoći i zaštite. U skladu s navedenim te slijedeći relevantne međunarodne dokumente, kreiran je ovaj Nacionalni plan s ciljem uvođenja učinkovitih mjera i aktivnosti zaštite djece. Područja djelovanja koje je Nacionalni plan obuhvaćao su: normativni okvir, identifikacija žrtava trgovanja ljudima, otkrivanje, procesuiranje i sankcioniranje počinitelja kaznenog djela trgovanja ljudima, pomoć i zaštita žrtava trgovanja ljudima, prevencija, obrazovanje, međunarodna suradnja i koordinacija aktivnosti. Nakon ovog Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja djecom novi nije donesen te su mjere i aktivnosti usmjerene na djecu sadržane u Nacionalnom planu za suzbijanje trgovanja ljudima.

Problematika trgovanja djecom u Hrvatskoj je u neposrednoj nadležnosti Ministarstva socijalne politike i mladih te se u slučaju njihove identifikacije poduzimaju dodatne mjere zaštite (npr. imenovanje skrbnika, voditelj mobilnog tima kada su u pitanju djeca je obavezno predstavnik iz tijela državne uprave nadležnog za poslove iz sustava socijalne skrbi). U Hrvatskoj je osnovano nacionalno sklonište za djecu žrtve trgovanja ljudima u kojem se osigurava prihvatni smještaj ili se on pak može osigurati u slijedećim prihvatni stanicama Ministarstva socijalne politike i mladih:

- Dom za odgoj djece i mladeži Osijek
- Dom za odgoj djece i mladeži Rijeka
- Dom za odgoj djece i mladeži Split
- Dom za odgoj djece i mladeži Zagreb

Nakon osiguravanja sigurnog smještaja žrtve, u sustavu pomoći i zaštite omogućava im se sva potrebna psihosocijalna, zdravstvena i pravna pomoć na temelju prethodno izrađenog programa pomoći i zaštite koji je prilagođen njenim specifičnim potrebama (<http://www.mspm.hr/UserDocsImages/izivkovic/SOP%20MSPM-a.pdf>).

Prilikom prikaza problema trgovanja ljudima u Hrvatskoj važno je istaknuti rad Ines Hasić (2013) čiji je cilj bio utvrđivanje količine i kvalitete podataka o trgovanju ljudima na području Hrvatske. U radu je analizirano 8 stručnih i znanstvenih radova objavljenih u 7 časopisa u periodu od 2000. do 2012. godine te 3 objavljene monografije. Autorica rada zaključuje kako je u periodu od 12 godina u Hrvatskoj relativno malo literature i podataka u znanstvenoj i stručnoj periodici na temu trgovanja ljudima te kako količina i kvaliteta objavljenih spoznaja o trgovanju ljudima u Hrvatskoj ne pruža realnu sliku o tom problemu.

7. UZROCI TRGOVANJA DJECOM U SVRHU SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA

Kako bi se što bolje sagledala cjelokupna slika uzroka trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja potrebno je razjasniti opće, odnosno šire uzroke trgovanja ljudima, pa tako i djece te one specifičnije, tj. one vezane uz samo dijete i njegovo najbliže okruženje. Pritom će se o tim specifičnijim čimbenicima govoriti u smislu ranjivosti jer su oni ti koji najvjerojatnije imaju neposredniji utjecaj na to da dijete postane žrtvom trgovanja ljudima općenito pa tako i onog u svrhu seksualnog iskorištavanja.

7.1. Opći uzroci

Uzroci trgovanja ljudima su različiti i često se razlikuju od zemlje do zemlje. Trgovanje ljudima je složena pojava koja je pod utjecajem društvenih, ekonomskih, kulturalnih i drugih čimbenika. Mnogi od tih čimbenika ovise o pojedinim obrascima trgovanja i državama u kojima se pojavljuju. Postoje, međutim, mnogi čimbenici koji se povezuju s trgovanjem ljudima općenito ili se pojavljuju u različitim područjima, obrascima ili slučajevima (UNODC, 2008).

EUROPOL (2011) navodi *push* i *pull faktore* kao čimbenike koji uzrokuju trgovanje ljudima. *Push faktori* opisuju se kao čimbenici koji imaju tendenciju vršiti pritisak na žrtve koji ih gura iz njihovog okruženja u potrazi za boljim životom. Među njima navode se: visoka nezaposlenost, tržište rada zatvoreno za žene i rodna diskriminacija, nedostatak prilika za poboljšanje kvalitete života, spolna ili etnička diskriminacija, siromaštvo, bijeg od progona, nasilja ili zlostavljanja, povrede ljudskih prava, raspad socijalne infrastrukture te drugi društveni uvjeti uključujući rat i sukobe.

Za razliku od njih, *pull faktori* su oni koji na potencijalne žrtve djeluju svojom privlačnom snagom te predstavljaju zamišljene prednosti života u drugoj zemlji. Među *pull faktorima* ističu

se: bolji životni standard i kvaliteta života, veći pristup visokom obrazovanju, manje diskriminacije ili zlostavljanja, osiguravanje minimalnih standarda i prava pojedinaca, veća mogućnost zaposlenja, potražnja za jeftinom radnom snagom, potražnja za komercijalnim seksualnim uslugama, veće plaće i bolji uvjeti rada, potražnja za radnicima u industriji seksa i veća zarada te postojanje zajednice migranata/dijaspore.

Kada je riječ o uzrocima trgovanja ljudima u literaturi se obično općenito navode neki društveni čimbenici koji su uočeni kao relevantni za navedenu pojavu. Tako UNODC (2008) ističe sljedeće:

- Politička nestabilnost, rat i sukobi

Žene i djevojke su osobito ranjive na posljedice političkih nestabilnosti i oružanih sukoba. Navedena su stanja često uzroci masovnih migracija stanovništva.

- Migracije

Iseljena pod pritiskom pogoršavaju postojeće čimbenike koje ljude čine ranjivima te stvara nove. Izbjeglice, ljudi raseljeni unutar svoje zemlje te tražitelji azila, koji se nalaze u iznimno nestabilnim i promjenjivim uvjetima, osobito su ranjivi. U tim uvjetima posebice žene i djeca dolaze u situacije u kojima moraju izmjenjivati seksualne usluge za hranu ili druge stvari potrebne za život.

- Siromaštvo

Siromaštvo je složen konstrukt koji se odnosi na mnoga negativna stanja uključujući nedostatak hrane i resursa, glad i pothranjenost, loše zdravstveno stanje, nedostatak pristupa ili ograničen pristup obrazovanju i drugim uslugama, visoka stopa smrtnosti, beskućništvo, nesigurna okruženja, diskriminacija, socijalna isključenost i slično.

- Spolna diskriminacija

Žene, uključujući i djevojke, ranjivije su na trgovanje jer ih se učestalo isključuje iz različitih društvenih sustava kao što su zaposlenje, (visoko) obrazovanje te politička jednakost. One su često skrivene žrtve rata i drugih sukoba. Navedeno dodatno pogoršava njihov nejednak (sekundarni) status u obitelji, ali i u društvu općenito. Žene se ističu kao one koje su ranjivije u smislu silovanja, partnerskog nasilja, štetnih kulturalnih običaja, trgovanja i nedostatka ili vrlo

malog pristupa resursima. Mnogi od ovih čimbenika koji se temelje na spolnim razlikama povezani su s društvenim i kulturološkim uvjetima.

- Socijalna i kulturalna isključenost

U većini društava postoje skupine ljudi koje su pogođene diskriminacijom te im je ograničen ili pak otežan pristup obrazovanju, zaposlenju, socijalnim uslugama, uključujući zdravstvenu skrb te imaju malu ili gotovu nikakvu političku moć u smislu donošenja odluka. Socijalno isključene grupe su one koje su marginalizirane s obzirom na kompleksne čimbenike kao što su etničke, jezične i vjerske razlike, niski socijalni i manjinski status. Socijalna isključenost umanjuje ili pak onemogućuje da određene grupe dobiju zaštitu i prava namijenjena svim građanima. Vrlo su često isključeni iz sustava obrazovanja i zaposlenja.

- Ograničen pristup obrazovanju

Pojedinci s niskim stupnjem obrazovanja ili koji su nepismeni vrlo će vjerojatno imati manje prilika za zaposlenje. Ograničen pristup obrazovanju može biti određen spolom, društvenim običajima, socioekonomskim statusom, otežanim ili ograničenim pristupom obrazovnim institucijama, te općenito društvenim stavovima u odnosu na obrazovanje. U ovom je smislu važno istaknuti i običaje te stavove prema kojima djeca moraju doprinositi obitelji te se zaposliti što im vrlo često ograničava pristup obrazovanju, a koji će biti opisan u sljedećoj točki.

- Socijalni i kulturalni kontekst

Status pojedinca unutar njegova okruženja, bilo da je on definiran formalnim ili neformalnim sustavima, stvara različite razine ranjivosti. Jedan je primjer, recimo, sve više naglašavana važnost registracija rođenja kao dugoročna strategija u borbi protiv i prevenciji trgovanja ljudima u nekim dijelovima svijeta (UNICEF, 2009; ECPAT, 2014). Neki od čimbenika koji se u ovom smislu mogu razmatrati uključuju diskriminaciju na tržištu rada, patrijarhalnost, ulogu žene u obitelji, rani i prisilni brak te drugi kulturalno definirani čimbenici.

Tako je i, primjerice, američki State Department u svom izvješću iz 2015. godine istaknuo kako u svijetu postoje neke opasne kulturalne norme koje potiču i održavaju nejednakost, siromaštvo i diskriminaciju. Također navodi da, ovisno o zemlji ili području, te norme mogu podržavati, skrivati ili se njima može pokušavati opravdati trgovanje ljudima te da na taj način umanjuju značaj i otežavaju provedbu zakona koji upravo štite prava ljudi. U ovu kategoriju čimbenika također spada praksa gdje roditelji svoju djecu povjeravaju rodbini i prijateljima u nadi da će

pobjeći od situacije u kojoj se oni nalaze te da će otići u mjesto gdje će imati bolji život ili više prilika, ali također i oni koji svoju djecu prodaju.

- Potražnja

Svi gore navedeni čimbenici se mogu prvenstveno pronaći u zemljama podrijetla. Rasprava o uzrocima trgovanja ljudima, pa tako i djecom, nije potpuna ukoliko se ne istakne da je ono u velikoj mjeri potaknuto profitom koji ostvaruju različiti sudionici procesa. Ti se profiti realiziraju zbog rastuće potražnje za, u ovom slučaju, različitim oblicima seksualnih usluga. Navedeno potvrđuju i međunarodni dokumenti koji također prepoznaju važnost potražnje te u mjerama za suzbijanje trgovanja ljudima navode i potrebu smanjenja potražnje (npr. Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice ženama i djecom, Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima). Prema tome, kako bi se u potpunosti razumjelo trgovanje ljudima te kako bi se kreirale učinkovite strategije za suzbijanje, potrebno je razumjeti koncept potražnje. Primjerice, Honeyball (2014; prema Cyrus i Vogel, 2015) navodi da je potražnja za komercijalnim seksom ono što uzrokuje trgovanje ljudima.

ILO (2009) navodi kako je važno razlikovati primarnu (potrošačevu) potražnju i izvedenu potražnju. Primarna potražnja izravno proizlazi od strane ljudi koji aktivno ili pasivno kupuju proizvode ili usluge koje proizlaze iz trgovanja. S druge strane, izvedena potražnja proizlazi iz želje trgovaca ljudima za stjecanjem profita. Ključna pokretačka sila trgovaca ljudima je profit. Ovdje spadaju trgovci, svodnici, vlasnici bordela i razni posrednici koji sudjeluju u procesu trgovanja.

ECPAT (2016a) problem potražnje za seksualnim iskorištavanjem djece opisuje višerazinskim modelom stabla. Naime, ističe se kako se prilikom opisivanja potražnje moraju razmotriti različite razine utjecaja s obzirom da različiti čimbenici koji utječu na potražnju ne djeluju na istoj razini. Taj višerazinski utjecaj prikazuju kao stablo potražnje (eng. demand tree) s tri različite razine: neposredna razina (eng. immediate level), srednja ili posredna razina (eng. intermediate level) te osnovna ili temeljna razina potražnje za seksualnim iskorištavanjem djece (eng. underlying level of the demand for child sexual exploitation). Svaka od navedenih razina smještena je na stablu ovisno o stupnju utjecaja koji imaju na tržište seksualnog iskorištavanja djece pri čemu je neposredna razina na vrhu stabla, a osnovna ili temeljna na samom dnu. Neposredna se razina odnosi na ljude koji izravno sudjeluju u seksualnom iskorištavanju djece koristeći se njihovim uslugama ili kupujući proizvode koji iz toga proizlaze. To su obično pojedinci čiji je cilj zadovoljiti osobne seksualne potrebe, želje i fantazije. Njihova je nagrada

izravno seksualno zadovoljenje, a uloga stvaranje potražnje. Evidentno je kako ova razina potražnje odgovara gore opisanoj primarnoj potražnji. Srednja ili posredna razina odnosi se na pojedince ili grupe koje održavaju seksualno iskorištavanje djece osiguravajući usluge i proizvode pripadnicima prve razine. U slučaju trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja to su trgovci, regruteri, svodnici, vlasnici bordela, agencije koje traže modele te one koje organiziraju putovanja vezana uz dječji seksualni turizam i slično. Svi oni predstavljaju posrednike između pojedinaca s prve razine i žrtava. Njihova je nagrada ekonomski profit. Ova razina jednaka je izvedenoj potražnji. Posljednja razina predstavlja onu najdublju razinu stabla potražnje te uključuje šire društvene, političke i gospodarske sustave, društvene i kulturalne norme te uvjete koji omogućavaju održavanje i rast potražnje. Čimbenici na ovoj razini obuhvaćaju sve gore navedene opće uzroke trgovanja ljudima, ali i djecom. Održavanje ovih čimbenika održava potražnju podupirući djelovanje aktera na prve dvije razine. Uloga čimbenika ove razine potražnje je njeno opravdavanje.

Smith i Vardaman (2011) navode kako se na ovom tržištu ponuda "proizvoda" i potražnja za seksualnim uslugama međusobno povezani. Ponuda, u ovom slučaju, djece u industriji seksa služi kao gorivo za trgovanje ljudima i mora se povećati kako bi zadovoljila rastuću potražnju za seksualnim uslugama diljem svijeta. Potražnja utječe na strukturu tržišta seksualnih usluga i tip "proizvoda" koji se čini dostupnim. Već je ranije spomenuta rastuća potražnja za mlađim "proizvodima", odnosno mlađom djecom zbog, primjerice, straha od zaraze spolno prenosivim bolestima. Također je i sa strane trgovaca moguće razmatrati potražnju za mlađim žrtvama s obzirom da su one ranjivije te se percipiraju lakšima za kontrolu i manipulaciju.

7.2. Čimbenici ranjivosti kod djece

U kontekstu trgovanja ljudima, ranjivost se obično koristi kako bi se opisali individualni, okolinski i kontekstualni čimbenici koji povećavaju osjetljivost pojedinca ili grupe za trgovanje ljudima. Specifična definicija ranjivih skupina razlikuje se od zemlje do zemlje. Čimbenici ranjivosti nisu strogo definirani i određeni pa ni u potpunosti poznati (UNODC, 2013). No, djeca su univerzalno prepoznata kao ranjiva te se o njima govori kao najranjivijoj skupini (Reid i Jones, 2011; UNICEF, 2009; ECPAT, 2014). Njihova ranjivost je jedinstvena te se razlikuje od ranjivosti odraslih. Oni su osjetljivi na zahtjeve i očekivanja onih koji imaju autoritet, uključujući njihove roditelje, širu obitelj i nastavnike. Fizički se nisu u stanju zaštititi. Oni obično nisu svjesni zakona koji štite njih i njihova prava te ih nisu u stanju izboriti (UNODC, 2008). Navedeno se više odnosi na mlađu djecu, dok je za onu stariju, točnije za adolescente i

starije adolescente važno razmotriti i određene karakteristike toga razdoblja kako bi se razumjela njihova specifična ranjivost. No, prije toga je također važno navesti da i u slučaju djece djeluje mnoštvo čimbenika koji neke od njih čine ranjivijima od drugih te da se najbolje razumijevanje čimbenika vulnerabilnosti i uzroka trgovanja ljudima temelji na razmatranju svakog pojedinog slučaja zasebno.

Period adolescencije često je onaj povećane prilagodbe i ranjivosti. Upravo zbog te povećane ranjivosti, adolescencija je razdoblje u kojem je kod djece već prisutan povećan rizik od nastanka emocionalnih i ponašajnih problema, uključujući depresiju, zlouporabu sredstava ovisnosti i nasilno delinkventno ponašanje. Trgovci su prepoznali njihovu ranjivost te ju koriste kako bi stekli profit. Primjerice, ECPAT (2014) navodi kako prostitucija uglavnom uključuje djevojke u dobi od 14 do 17 godina. Kognitivni razvoj djece u ranoj adolescenciji, u dobi od 11 do 14 godina, obilježen je konkretnim mišljenjem, egocentrizmom i impulzivnim ponašanjem što ih čini ranjivijima i lakšima za manipulaciju trgovaca ljudima (Stang i Story, 2005; prema Gouty, 2015). Još jedna ključna razvojna karakteristika adolescencije je iznimna plastičnost mozga pri čemu adolescenti pokazuju posebnu podložnost vanjskim utjecajima iz okruženja u kojem se nalaze (Steinberg i Cauffman, 1999; prema Reid i Jones, 2011). Niti u jednom drugom razvojnom razdoblju u životu pojedinci neće biti pod većim utjecajem vršnjaka nego što su to u adolescenciji (Cauffman i Steinberg, 1995; prema Reid i Jones, 2011). Posljedično, adolescenti će se teže oduprijeti u situacijama u kojima je taj utjecaj vršnjaka negativan nego što bi se oduprijeli odrasli (Steinberg i Scott, 2003; prema Reid i Jones, 2011). Uz to, kod adolescenata je prisutna potreba za traženjem uzbuđenja što ih može dovesti do toga da opasne situacije procjenjuju manje opasnima no što one zaista jesu te da se upuštaju u rizična ponašanja (Steinberg i Scott, 2003; Gardner i Steinberg, 2005; prema Reid i Jones, 2011). Također su usmjereni na zadovoljenje kratkotrajnih potreba i postizanje kratkotrajnih ciljeva dok su dugoročni ciljevi i posljedice njihova ponašanja u drugome planu. Navedeno je posljedica nezrelosti u prosuđivanju te vodi donošenju loših odluka (Cauffman i Steinberg, 1995; prema Reid i Jones, 2011). Ovaj je nedostatak zrelosti osobito istaknut po pitanju stupanja u spolne odnose. Hanna (2002; prema Reid i Jones, 2011) je istaknula kako bi to mogla biti posljedica nedostatka iskustva i naivnosti dok su Estes i Weiner (2005; prema Reid i Jones, 2011) pronašli kako su nezrelost i donošenje loših odluka vezanih uz seksualne odnose empirijski dokazani čimbenici koji doprinose komercijalnom seksualnom iskorištavanju djece, odnosno koji ih stavljaju u veći rizik od navedenoga. Mladi ljudi koji žele otići daleko od situacije s kojom se

nose kod kuće možda neće razmišljati o mogućim problemima i opasnostima s kojima bi se mogli suočiti.

ECPAT (2006) navodi indikatore koji, u bilo kojoj kombinaciji, djecu čine osobito ranjivom da postanu žrtvama trgovanja ljudima. Indikatori su grupirani u tri kategorije. Prva se odnosi na čimbenike vezane uz obitelj te uključuje:

- Niska razina obrazovanja u obitelji
- Seksualno zlostavljanje unutar obitelji
- Nedostatak podrške obitelji u sustavu obrazovanja
- Ovisnost o drogama ili alkoholu
- Povijest nasilja u obitelji
- Nedostatak komunikacije između djece i roditelja
- Jednoroditeljske obitelji
- Nedostatak roditeljske skrbi (djeca čiji su roditelji odsutni ili djeca koje su roditelji smjestili u instituciju)

Druga kategorija se odnosi na društvene i ekonomske čimbenike te uključuje:

- Mali ili nikakav pristup obrazovanju
- Nedostatak prilika za zapošljavanje/visoka stopa nezaposlenosti/nesigurnost zaposlenja/niske plaće za niskokvalificirani rad
- Visoka stopa cikličkih migracija (sezonski poslovi)
- Lokalne priče o uspjehu migracije
- Nedostatak informacija o mogućnostima migracije
- Nedostatak informacija o pravima radnika
- Nedostatak informacija o stranim zemljama (iluzije o životu na zapadu)
- Nedostatak okruženja prilagođenih djeci i nedostatak prilika za djecu i adolescente
- Nedostatak prilika za djevojke i djecu pripadnike manjinskih skupina
- Nedostatak učinkovitog sustava za zaštitu djece

- Utjecaj masovnih medija koji je stvorio negativne i iskrivljene stavove prema seksualnim odnosima
- Promatranje djece kao robe unutar zajednice
- Promatranje ženske djece kao vlasništva unutar zajednice
- Kulturalne norme u kojima se od djece očekuje rano odrastanje (rani brak)
- Siromaštvo i ekstremno siromaštvo

Treća kategorija odnosi se na različite nepovoljne prilike koje mogu biti prisutne u životu djeteta te ona uključuje:

- Uporaba alkohola ili droga
- Zanemarivanje djece
- Napuštanje sustava obrazovanja
- Djeca smještena u domovima, udomiteljskim obiteljima i sl.
- Djeca koja su izbjeglice od lokalnih ratova
- Pripadnost marginaliziranim ili manjinskim skupinama
- Djeca uključena u sitne krađe
- Djeca koja su već uključena u prostituciju unutar svojih zajednica
- Djeca već uključena u trgovanje ljudima

Europska komisija (2015) je u svom izvješću o djeci kao visokorizičnoj skupini za trgovanje ljudima navela kako ranjivost djece ovisi o nizu čimbenika koji se mogu grupirati u četiri kategorije: individualni čimbenici, čimbenici vezani uz obitelj, socioekonomski i strukturalni čimbenici. S obzirom kako su čimbenici koji se odnose na širu sliku rizika, odnosno uzroka već opisani, u ovome dijelu se o njima neće detaljnije govoriti (socioekonomski i strukturalni čimbenici).

1. Individualni čimbenici

- Povijest zlostavljanja

Većina djece žrtava trgovanja ljudima su doživjela neki oblik zlostavljanja što često dovodi do različitih emocionalnih problema, ali i PTSP-a. Povijest seksualnog i fizičkog zlostavljanja prije

trgovanja zabilježen je kao posebno značajan čimbenik u slučajevima trgovanja djevojkama u svrhu seksualnog iskorištavanja. U tom kontekstu trgovci često iskorištavaju emocionalno stanje djeteta i njegovu potrebu za brigom i privrženosti. Seksualno i fizičko zlostavljanje od strane jednog ili više članova obitelji može rezultirati situacijom ovisnosti o počiniteljima pri čemu oni uspješno diktiraju svakim aspektom života djeteta, jer se dijete može željeti dokazati vrijednim ljubavi. Osim neposrednog zlostavljanja djeteta, značajno može biti i samo njegovo prisustvo u obitelji. Naime, odrastanje u takvim uvjetima može otežati djetetu prepoznavanje situacija koje su štetne i opasne kao takve. Navedeno vrijedi i za situacije emocionalnog zlostavljanja koje se često očituju u zanemarivanju djeteta. Čini se da se rizik od trgovanja ljudima u slučajevima psihološkog zlostavljanja i zanemarivanja povećava zbog djetetove snažne potrebe za priznanjem, privrženosti i ljubavi koju ono ne dobiva kod kuće. Navedeno se često ogleda u slučajevima trgovanja djecom u kojima se počinitelj služio metodom regrutiranja u kojoj glumi romantični interes prema žrtvi (eng. lover-boy method).

- Razina svijesti o rizicima

Djeca vrlo često nisu svjesna da su žrtve trgovanja dok ne bude prekasno.

Svijest o rizicima manja je kod mlađe djece s ograničenim životnim vještinama i manjim iskustvom. Često, odrastanje u situaciji trgovanja može dovesti do toga da djeca vjeruju kako je njihovo iskorištavanje sasvim normalno. Pored dobi, čini se kako je svijest o rizicima pod snažnim utjecajem razine privrženosti počinitelju. Niska razina svijesti posebno je vidljiva kada su djeca snažno privrženost počinitelju (primjerice u slučajevima kada je on roditelj ili lažni dečko mogu čak i negirati iskorištavanje).

Osim toga, kod mnogih adolescenata želja da pobjegnu od siromaštva i materijalne deprivacije može biti toliko snažna da oni budu spremni prihvatiti neki stupanj iskorištavanja nakon dolaska u zemlju odredišta, ukoliko je alternativa tome da ostanu u svojoj trenutnoj situaciji. Pritom počinitelji, kao što je već ranije opisano, često namjerno manipuliraju žrtvama u pogledu onoga što će se događati po dolasku na odredište, ali i mediji mogu doprinijeti stvaranju iskrivljene slike. Dakle, u takvim slučajevima, žrtve mogu mogućnosti za ekonomsku, društvenu i kulturnu emancipaciju od siromaštva, nezaposlenosti, rata ili spolne i etničke diskriminacije smatrati previše primamljivom, čak i ako postoji svijest o rizicima koji su uključeni.

- Razina obrazovanja

Kako je važnost obrazovanja već opisana, u ovome dijelu neće biti dodatno pojašnjavana. Valja samo istaknuti kako je obrazovanje važno u povećanju razine svijesti o rizicima te može pomoći pri prepoznavanju potencijalno opasnih situacija i reagiranju na njih u smislu traženja pomoći. Razina obrazovanja je naravno povezana s dobi djeteta zbog čega su mlađa djeca u ovom smislu ranjivija. S druge strane, želja za boljim i višim obrazovanjem može biti iskorištena od strane trgovaca pri čemu oni mogu nagovoriti samo dijete ili njegove roditelje da pođe s njim pod obećanjem obrazovanja.

- Emocionalni problemi

Emocionalni problemi često su rezultat, a ne prediktor trgovanja. Povezani su s povijesti zlostavljanja ili zanemarivanja, a mogu i dodatno poticati upuštanje u rizična ponašanja. Oni mogu dijete činiti ranjivijim za trgovanje ljudima te lakšim za manipulaciju.

Oni su također povezani s rizičnim ponašanjem i zlouporabom sredstava ovisnosti te se najčešće pogoršavaju tijekom i nakon epizode trgovanja ljudima čime se povećava ranjivost i rizik od ponovne viktimizacije.

- Rizično ponašanje (offline i online), zlouporaba sredstava ovisnosti

Rizično ponašanje djece može se iskazati na različite načine od kojih svi mogu povećati ranjivost djeteta jer ga dodatno izlažu rizicima. Neki oblici rizičnog ponašanja su pretjerano povjerenje strancima (npr. onima koje su upoznali online) i činjenje sitnih krađa kao oblik traženja uzbuđenja i avanturizma. Također je često povezano sa zlouporabom sredstava ovisnosti te nedostatkom, ali u nekim slučajevima i namjernim izbjegavanjem, sustava pomoći i podrške. Rizično ponašanje i smanjena percepcija rizika usko su povezani s društvenim i obiteljskim okruženjem djece.

Dva vrlo značajna čimbenika vezana uz ranjivost su povijest bilo koje vrste zlostavljanja, odnosno nasilja i razina svijesti o rizicima. Usko povezana s poviješću zlostavljanja je i prisutnost emocionalnih problema, koji iskustvo trgovanja dodatno pogoršavaju te su često povezani s većom sklonošću prema upuštanju u rizična ponašanja. Razina svijesti u određenoj mjeri ovisi o stupnju obrazovanja i kognitivnim sposobnostima djeteta. Osim toga, treba napomenuti kako je povijest zlostavljanja povezana i sa razinom svijesti s obzirom da dijete zbog iskustva zlostavljanja situacije iskorištavanja može percipirati normalnima.

2. Čimbenici vezani uz obitelj

- Struktura obitelji, odnos s roditeljima, roditeljski nadzor

Nestabilni uvjeti u obitelji i situacije raspada obitelji, osobito kad su povezani s materijalnom deprivacijom, vrlo su snažan čimbenik rizika koji se često manifestira u zanemarivanju i različitim oblicima zlostavljanja djeteta te je povezan s nedostatkom roditeljskog nadzora. To može potaknuti razvoj emocionalnih problema kod djeteta ili ga potaknuti da pobjegne od kuće. Posebno alarmantno u smislu stupnja rizika i osjetljivosti su situacije kada je raspad obitelji posljedica alkoholizma, zlostavljanja i zanemarivanja od strane roditelja.

- Socioekonomski status

Socioekonomski status obitelji, a posebno stanje ekonomske deprivacije i siromaštva, smatra se među ključnim čimbenicima rizika, s dalekosežnim posljedicama u smislu ponašanja djece, ali i njihove obitelji. Ekonomska deprivacija je čimbenik koji izravno utječe na ranjivost djece za trgovanje ljudima, jer ono gura dijete da traži posao i mogućnost da izađe iz siromaštva koje je prisutno u njegovoj obitelji. No, takva situacija može dodatno potaknuti i roditelje da svjesno i namjerno guraju svoje dijete u situacije iskorištavanja u očekivanju da će im ono povećati prihode. Ekonomska deprivacija obitelji može i djecu i roditelje učiniti ranjivijima da vjeruju u obećanja trgovca o boljem životu u inozemstvu, te ih učiniti manje opreznima u pogledu rizika.

- Beskućništvo, bježanje od kuće ili djeca bez pratnje

Beskućništvo, bježanje od kuće ili djeca migranti bez pratnje su u visokom riziku od trgovanja ljudima. Djeca koja bježe od kuće obično se često upuštaju u rizična ponašanja te je kod njih često prisutno iskustvo zlostavljanja, dok je kod djece beskućnika materijalna deprivacija ključni čimbenik rizika. Djeca bez pratnje su posebno ranjiva i oni predstavljaju zasebnu skupinu u riziku. Ekonomski razlozi, kao i strah od sukoba u njihovoj zemlji podrijetla najčešći su razlozi zbog kojih odlaze od tamo. Do njih također teže dolaze sustavi i usluge socijalne skrbi. To je ujedno možda i jedan dodatni razlog zbog kojeg trgovci ljudima ciljaju tu djecu s obzirom da se smatra da oni privlače manje pozornosti vlasti.

- Djeca u domovima, udomiteljstvu

Ova djeca predstavljaju vrlo ranjivu skupinu. Često su to djeca bez roditelja ili dolaze iz disfunkcionalnih obitelji koje se ne mogu brinuti o njima. Djeca odrastaju u domovima za djecu koji su često jedva podržavajući. U isto vrijeme, praćenje i nadzor djece kao i savjetovanje,

usmjeravanje te pružanje podrške i ljubavi, obično otežava nedostatak osoblja. Posljedica svega toga je da počinitelji mogu imati olakšan pristup djeci, kako fizički tako i emocionalni. Ponekad i djeca aktivno traže pozornost odraslih izvan ustanove kako bi pobjegli od situacije u kojoj se nalaze. Djeca odrastaju bez da razviju važne životne vještine, često nemaju uzore i često mogu biti izmanipulirani od strane počinitelja koji nudi brigu, materijalna dobra, ili oboje.

Čimbenici vezani uz obitelj iznimno su značajni u skupini čimbenika rizika koji se odnose na trgovanje djecom. Često su međusobno povezani i isprepleteni te tako kreiraju okolnosti koje mogu ozbiljno utjecati na ranjivost djece, istovremeno djelujući na njihove individualne karakteristike, kao što su emocionalni problemi i upuštanje u rizična ponašanja.

Kada se promatraju navedeni čimbenici ranjivosti, evidentno je kako su oni u različitim kombinacijama prisutni kod djece u riziku za razvoj ili već razvijenim problemima u ponašanju. Prema tome, moguće je zaključiti kako upravo ta djeca predstavljaju rizičnu skupinu u smislu postajanja žrtvama trgovanja ljudima općenito, pa i u svrhu seksualnog iskorištavanja. Vrlo su često ta djeca već uključena u rad centara za socijalnu skrb te su neka smještena u domovima za odgoj djece i mladih, dječjim domovima i odgojnim zavodima. Ova populacija je prepoznata kao jedna od ciljanih skupina te je obuhvaćena i Nacionalnim planom za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2012. do 2015. godine. No, Nacionalni plan kao mjeru specifično usmjerenu njima navodi njihovo obrazovanje pri čemu je planirana mjera održavanje seminara. Obzirom na njihovu specifičnu ranjivost, potrebno je kreirati mjere i usmjeriti dodatne napore kako bi se ona smanjila što potvrđuje i izvješće Grupe stručnjaka za borbu protiv trgovanja ljudima Vijeća Europe (GRETA, 2016).

U GRETA-inom izvješću za Hrvatsku (2016) navodi se kako su stručnjaci, s kojima su se članovi Grupe stručnjaka za borbu protiv trgovanja ljudima sastali, upravo istaknuli posebnu ranjivost djece smještene u takvim ustanovama. Pritom su napomenuti slučajevi gdje su trgovci vrbovali djevojke iz tih institucija kako bi ih namamili u prisilnu prostituciju. Osim toga, u 2014. godini bilo je 834 slučaja bjegova djece iz ustanova. U izvješću se navodi kako su u ustanovama bile provedene različite inicijative za podizanje svijesti, ali je također istaknuto da su potrebni daljnji naponi kako bi se žrtve u njima proaktivno identificirale.

Prema Centru za nestalu i zlostavljaju djecu došlo je do porasta u broju bježanja djece od čega je 87% mlađe od 14 godina (GRETA, 2016). Pravobraniteljica za djecu navodi kako je u 2014. godini porasla stopa napuštanja sustava obrazovanja, posebice romske djece, što povećava njihovu ranjivost za postajanje žrtvom trgovanja. U izvješću GRETA-e (2016) također se ističe

ranjivost djece pripadnika romske manjine naglašavajući kako bi hrvatske vlasti trebale nastaviti napore u smanjivanju njihove ranjivosti, posebice žena i djece.

U izvješću GRETA-e (2016) također je naglašeno kako u Hrvatskoj treba nastaviti provedbu kampanja koje informiraju javnost i podižu razinu svijesti o različitim svrhama trgovanja ljudima. Pritom navodi kako se posebna pažnja treba usmjeriti na podizanje svijesti o trgovanju djecom.

8. POSLJEDICE TRGOVANJA DJECOM U SVRHU SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA

Kao što je teško točno procijeniti razmjere trgovanja ljudima, jednako je teško izmjeriti njegov učinak (UNOCD, 2008). Posljedice trgovanja proizlaze kako iz samog seksualnog iskorištavanja tako i iz uvjeta u kojima se dijete nalazilo kao što su zatočeništvo, izolacija, pothranjenost, uskraćivanje hrane, odsutnost sustava podrške (Siwach, 2006; prema ECPAT, 2013), neadekvatno stanovanje, nedostatak osobne higijene i zdravstvene zaštite (Wickham, 2009; prema ECPAT, 2013). One imaju utjecaj na sva područja djetetovog života, one mogu ozbiljno ugroziti fizički, psihički i socio-emocionalni razvoj djeteta. Trgovanje u svrhu seksualnog iskorištavanja može uzrokovati ozbiljne, doživotne, čak i po život opasne posljedice za fizički, psihički, duhovni, emocionalni i socijalni razvoj i dobrobit djeteta (ECPAT, 2008; prema ECPAT, 2013). U kontekstu posljedica se također ističe kako su djeca osobito osjetljiva na štetne učinke trgovanja. UNICEF (2009; prema Rafferty, 2013) navodi da kada dijete takva iskustva doživi tijekom formativnih godina, kada gradi svoj identitet, samopoštovanje i povjerenje, štetni učinci mogu biti razorni, dugotrajni i potencijalno nepopravljivi, ovisno o dobi djeteta, njegovom odnosu s trgovcem te ozbiljnosti i trajanju iskorištavanja. Ono što razlikuje posljedice trgovanja od posljedica pojedinačnih traumatskih događaja jest to da trgovanje obično uključuje dugotrajnu i ponavljajuću traumu (Zimmerman i sur., 2003; prema UNODC, 2008). U nastavku će biti navedene posljedice trgovanja za djecu koje se ističu u literaturi. Unatoč tome što su one podijeljene u kategorije, između njih postoji značajna povezanost. Prema ECPAT (2006) posljedice za fizičko zdravlje uključuju:

- spolno prenosive bolesti
- cijeli niz simptoma kao što su: mučnina, glavobolja, bol u prsima, problemi respiratornog sustava, vrtoglavica, bol u trbuhu, leđima, kožne bolesti
- trudnoća
- komplikacije trudnoće te pobačaj/i
- problemi reproduktivnog sustava
- slomljene kosti, masnice, posjekotine

Posljedice za mentalno zdravlje i emocionalni odgovori:

- depresija
- osjećaj bespomoćnosti
- osjećaj krivnje i srama
- suicidalne misli
- iscrpljenost i problemi spavanja (premalo ili previše sna)
- noćne more, napadi panike, iritabilnost i drugi simptomi stresa
- disocijacija ili emocionalno povlačenje
- nemogućnost koncentracije
- gubitak samopoštovanja i samopouzdanja
- loša slika o sebi, vjerovanje da su bezvrijedni
- anksioznost
- izgubljenost u vremenu
- osjećaj poniženosti
- zbunjujući osjećaji vezani uz ljubav i seksualne odnose
- ljutnja

Ponašajne posljedice:

- nepovjerenje prema odraslima te problemi privrženosti

- antisocijalno ponašanje
- ovisnost o drogama i alkoholu (koja se možda već razvila dok je dijete još bilo u lancu trgovanja ljudima), a što za posljedicu može imati oštećenje organa, infekcije zbog uporabe zaraženih igala, predoziranje i smrt
- poteškoće povezivanja s drugim ljudima, uključujući i članovima obitelji
- potiskivanje ljutnje može dovesti do nasilnih ispada prema sebi (samoozljeđivanje) i drugima
- agresivnost i nasilno ponašanje prema drugima
- razvoj ovisničkog odnosa prema počinitelju
- poremećaji hranjenja
- hiperaktivnost
- seksualizirano ponašanje
- samoozljeđivanje

Ekstremni stres i trauma koja proizlazi iz seksualnog iskorištavanja može dovesti do razvoja PTSP-a kojeg karakterizira ponovno proživljavanje traumatskog događaja kroz snove, noćne more, intruzivne misli, izbjegavanje podsjetnika na događaj (npr. mjesto na kojem je dijete upoznalo trgovca), otupjelost na sadašnje događaje te prisutnost simptoma pojačane podražljivosti kao što su nesanica, razdražljivost, nizak prag tolerancije na frustraciju, agresivno ponašanje i slaba koncentracija. PTSP utječe i na pamćenje na različite načine te djeca mogu imati poteškoća ili čak ne biti u stanju proizvesti opis onoga što se dogodilo. Kao posljedica traume kao što je trgovanje ljudima vjerojatno će biti prisutan nedostatak suradnje te hostilnost (ECPAT, 2006; UNODC, 2008; Rafferty 2013).

UNODC (2009) navodi kako je Stockholmski sindrom, također poznat kao povezivanje uslijed traume, primijećen u nizu slučajeva trgovanja ljudima. Ovaj se termin upotrebljava kako bi se opisala pozitivna emocionalna veza koju žrtva može razviti prema svom zlostavljaču/osobi koja ju drži u zatočeništvu (Namnyak i sur., 2007). Može biti teško utvrditi da li se osoba pokorava trgovcima zbog prisutnosti sindroma (očito iracionalne veze sa zlostavljačem) ili zato što su napravili racionalnu odluku kako su pokoravanje i poslušnost neophodni za opstanak (UNODC, 2009). Odnosi izgrađeni i temeljeni na traumatskim iskustvima imaju visok stupanj odanosti ili

privrženosti. Opisujući tu sklonost razvijanju privrženosti u situacijama opasnosti, van der Kolk (1989; prema Reid i Jones, 2011) navodi da ljudi općenito, a posebno djeca, u situacijama vanjske opasnosti traže osobu s kojom će se povezati. Bol, strah i gubitak voljenih potaknut će potrebu za povećanom brigom. Kada nema pristupa uobičajenim izvorima zaštite i brige, ljudi se mogu okrenuti prema svojim zlostavljačima.

Žrtva može iskazivati razumijevanje, suosjećanje ili druge pozitivne osjećaje prema trgovcu, ponekad do te mjere da ga počne braniti te se s njim identificirati što joj služi kao sredstvo emocionalnog i psihičkog opstanka. Ona izražava izuzetnu zahvalnost za najmanje iskaze ljubaznosti, odnosno ona ih percipira takvima (npr. trgovac ju danas nije tukao), poriče razmjere i ozbiljnost nasilja i zlostavljanja koje proživljava. Osim toga, ona može biti na strani svoga zlostavljača, braneći ga te iskazivati nepovjerenje i hostilnost prema vlastima (Friedman, 2005; Raphael, 2004; prema Clawson i sur., 2009).

Iz svih navedenih posljedica trgovanja po djecu jasno je kako to predstavlja iskustvo koje snažno utječe na njihov život. Zbog toga je od iznimne važnosti uložiti napore u kreiranje učinkovitih preventivnih mjera kako bi se vjerojatnost njihove viktimizacije smanjila, ali isto tako, ukoliko do nje i dođe, potrebno im je pružiti neophodnu pomoć i podršku. U tom su smislu značajne sve aktivnosti i programi zaštite, rehabilitacije i reintegracije djece žrtava trgovanja ljudima, ali i ulaganje u osposobljavanje i educiranje stručnjaka koji u tom smislu s njima dolaze u kontakt.

9. ZAKLJUČAK

Trgovanje ljudima vrlo se često naziva ropstvom 21. stoljeća te predstavlja teško kršenje temeljnih ljudskih prava. Ono se pojavljuje u svim dijelovima svijeta te pogađa žene, muškarce i djecu. Trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja dio je svjetskog problema trgovanja ljudima. U tom se pogledu osobito naglašava ozbiljnost problema trgovanja djecom, općenito, te specifično u svrhu seksualnog iskorištavanja. Cilj ovoga rada bio je dati pregled aktualnih spoznaja o problemu trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u smislu definiranja problema na međunarodnoj i nacionalnoj razini, opisivanja elemenata procesa te pregleda postojećih spoznaja o uzrocima i posljedicama trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Iz prikaza definicija evidentno je kako najprihvaćeniju definiciju trgovanja ljudima i djecom predstavlja ona sadržana u Protokolu za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudi, posebice žena i djece koji ujedno predstavlja najznačajniji i najsveobuhvatniji dokument u odnosu na problematiku trgovanja ljudima. Svrha te definicije je stvaranje dosljednosti i usuglašavanje o tome što se podrazumijeva pod fenomenom trgovanja ljudima. Ipak, razlike u definicijama i dalje postoje te tako postoje i nejasnoće vezane uz razumijevanje koje sve pojavne oblike obuhvaća trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja što predstavlja jedan razlog zbog kojega je teško procijeniti razmjere trgovanja (Rafferty, 2013). Izgradnjom sustava suzbijanja trgovanja ljudima Hrvatska je ratificirala najznačajnije međunarodne dokumente u tom području i time preuzela obvezu implementacije odredbi protokola te je navedenu definiciju integrirala u svoje zakonodavstvo.

U pregledu procesa trgovanja ljudima opisana su njegova tri stadija: vrbovanje žrtvi u zemlji podrijetla s prikazom različitih metoda regrutiranja žrtava, transport žrtve do destinacijske države i iskorištavanje u zemlji odredišta, tj. iskorištavanje u svrhu dječje prostitucije, pornografije i dječjeg seksualnog turizma. Pritom se posebno ističe uporaba novih tehnologija, posebice interneta, kao čimbenika koji se sve više upotrebljava u svim stadijima procesa te koji olakšava počinjenje navedenoga kaznenoga djela. Kada je riječ o djeci, proces njihova trgovanja također prolazi kroz ova tri stadija, no uočavaju se neke specifičnosti. Naime, u literaturi se navode neke metode regrutacije koje se češće upotrebljavaju kada je riječ o maloljetnim žrtvama, kao što je primjerice započinjanje romantične veze ili pak online mamljenje, te se u stadiju njihova transporta također može uočiti jedna specifičnost, a odnosi se na slučajeve u kojima djeca putuju sa strancima koji se predstavljaju kao njihovi roditelji.

Što se tiče njihova iskorištavanja, u ovom slučaju u seksualne svrhe, moguće je zaključiti kako su podaci nepotpuni i ograničeni. Pritom se najveća pozornost usmjerava na utjecaj novih tehnologija, posebice interneta, na sva tri navedena modaliteta iskorištavanja koji postaje sve veći te otvara nove mogućnosti iskorištavanja djece kojima je teže ući u trag. Osim toga, u ovome je dijelu napravljen poseban osvrt na maloljetne muške žrtve trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja čiji se broj povećava, a koje se u literaturi često zanemaruju. Trgovanje dječacima u svrhu seksualnog iskorištavanja identificirano je u mnogim zemljama, no ono je sakriveno, ocrtavajući društvene tabue. Stereotipi koji pretpostavljaju kako oni ne mogu biti iskorištavani u prostituciji te njihova stigmatizacija često rezultiraju time da im ne bude pružena potrebna pomoć i doprinose tome da oni ostaju u lancu iskorištavanja.

Potom se prikazuju načini kontroliranja žrtava trgovanja koji se primjenjuju kako bi se stvorilo posebno stanje fizičke i psihološke zarobljenosti žrtve što otežava te ju sprječava u bijegu i traženju pomoći. Pritom se u literaturi ne navode specifični načini kontroliranja djece žrtava, ali je moguće zaključiti kako se oni koji su navedeni u ovome radu mogu primijeniti i u slučaju djece. Osim toga, ukazuje se na sve veću primjenu novih tehnologija i u ovom elementu trgovanja. Naime, one su olakšale stvaranje i distribuciju sadržaja s kojim trgovci mogu prijetiti žrtvama te su omogućile trgovcima praćenje žrtava pri čemu oni u svakom trenutku mogu znati gdje se one nalaze.

Uzroci trgovanja djecom razgraničeni su na one opće, tj. one šire društvene, ekonomske i kulturalne čimbenike te na specifičnije o kojima se govorilo u smislu ranjivosti. Razlog tomu je njihov neposredniji utjecaj na to da dijete postane žrtvom trgovanja ljudima općenito pa tako i onog u svrhu seksualnog iskorištavanja. Na temelju razmatranja navedenih čimbenika zaključeno je kako su oni u različitim kombinacijama prisutni kod djece u riziku za razvoj ili već razvijenim problemima u ponašanju. Ipak, sama prisutnost tih čimbenika nije dostatna kako bi sa sigurnošću mogli utvrditi hoće li netko postati žrtvom trgovanja. Važno je naglasiti kako je svako dijete drugačije i ima drugačiji odgovor na različite okolnosti i situacije s kojima se susreće. Dakle, nužno je sagledati cijelu osobu sa svim njenim karakteristikama i razmotriti cjelokupnu dinamiku odnosa između te osobe i njene okoline. Ipak, općenito gledajući, svi navedeni čimbenici stvaraju različite okolnosti koje povećavaju djetetovu ranjivost. Njihovo prepoznavanje važno je kako bi se moglo detektirati populaciju djece u povećanom riziku za trgovanje u svrhu seksualnog iskorištavanja te se usmjerili naporu u prevenciju kako oni ne bi postali žrtvama. Zaključno se može reći kako se najbolje razumijevanje čimbenika

vulnerabilnosti i uzroka trgovanja ljudima temelji na razmatranju svakog pojedinog slučaja zasebno.

Na kraju su prikazane različite fizičke, emocionalne i ponašajne posljedice te posljedice za mentalno zdravlje koje trgovanje u svrhu seksualnog iskorištavanja ostavlja na djecu. Trgovanje u svrhu seksualnog iskorištavanja može uzrokovati ozbiljne, doživotne, čak i po život opasne posljedice. S obzirom na specifičnu ranjivost djece i same posljedice njihove viktimizacije mogu biti znatno teže. Prema tome, potrebno je uložiti velike napore u kreiranje preventivnih mjera, ali i u razvoj sustava zaštite, rehabilitacije i reintegracije žrtava.

Razmatrajući zajedno čimbenike ranjivosti te posljedice koje trgovanje na djecu ostavlja, moguće je zaključiti kako se u konačnici radi o izuzetno ranjivim osobama kojima je neophodno pružiti pomoć. Polazeći od čimbenika ranjivosti, kao što je i ranije zaključeno, evidentno je kako su oni vrlo često prisutni kod djece u riziku za razvijanje ili s već razvijenim problemima u ponašanju koja su često već prepoznata u sustavu socijalne skrbi. Prepoznavši njih kao populaciju u riziku jasno je kako jedan dio preventivnih mjera njima treba biti i namijenjen. No, kako su oni već uključeni u nekakav oblik pomoći, podrške i tretmana, radeći izravno s njima, ali i njihovim obiteljima nastoji se umanjiti utjecaj rizičnih čimbenika te povećati utjecaj zaštitnih. Time se oni osnažuju te se jača njihova otpornost što naposljetku i smanjuje rizik da dijete postane žrtvom trgovanja. Iako taj rad nije neposredno usmjeren na prevenciju trgovanja djecom, on zasigurno tome doprinosi. Iz toga je evidentno kako su sve mjere i aktivnosti usmjerene otklanjanju i smanjivanju utjecaja rizičnih čimbenika te jačanju otpornosti djeteta ujedno i mjere koje ga štite od toga da postane žrtvom trgovanja. S druge strane, kada je riječ o tretmanu djece žrtava, poznavanje najčešće prisutnih posljedica trgovanja u svrhu seksualnog iskorištavanja predstavlja temelj za kreiranje tretmana temeljenog na potrebama dok se za učinkovit odgovor usmjeren na oporavak žrtve mora sagledati specifična situacija u kojoj se svaka pojedina žrtva nalazila te razumjeti dinamika okruženja za vrijeme njenog iskorištavanja. Individualan pristup je nužan kako bi se pružila najbolja moguća pomoć žrtvi. Također na umu treba imati kako su žrtve vrlo često već i prije samog trgovanja bile žrtve različitih oblika zlostavljanja što je i bilo istaknuto kao predisponirajući čimbenik prilikom razmatranja čimbenika ranjivosti. U ovom je pogledu moguće zaključiti kako je za najučinkovitiju borbu protiv trgovanja ljudima potrebno djelovati na cjelokupni sustav: od pojedinca do društva u cjelini.

Zaključno se može konstatirati kako je područje trgovanja djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja vrlo kompleksno te kako je, s obzirom na količinu literature u kojoj se bavi problematikom trgovanja žena u svrhu seksualnog iskorištavanja, literature o ovoj specifičnoj populaciji malo. Također, u literaturi se opisuju ili vrlo specifični aspekti trgovanja djecom iz kojih je teško kreirati širu sliku toga problema ili se pak ponavljaju iste informacije. Uz to, nužno je naglasiti kako nedostaju znanstveni radovi i istraživanja na ovu temu u Hrvatskoj.

10. LITERATURA

1. Aronowitz, A. (2009). *Human trafficking, Human misery: the global trade in human beings*. London: Greenwood Publishing Group.
2. Chesnay, M. (2012). *Sex trafficking: a clinical guide for nurses*. New York: Springer Publishing Company.
3. Clawson, H., Dutch, N., Solomon, A., Grace, L.G. (2009). *Human Trafficking into and Within the United States: A Review of the Literature*. Pristupljeno 26. lipnja 2016., na internetskoj stranici: <https://aspe.hhs.gov/basic-report/human-trafficking-and-within-united-states-review-literature>
4. Cyrus, N., Vogel, D. (2015). *Demand arguments in debates on trafficking in human beings: using an historical and economic approach to achieve conceptual clarification*. Preuzeto 26. lipnja 2016., s internetske stranice: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/demand_arguments_in_debates_on_trafficking_in_human_beings.pdf
5. ECPAT (2006). *Combating the trafficking in children for sexual purposes: questions and answers*. Preuzeto 14. travnja 2016., s internetske stranice: http://ecpat.be/wp-content/uploads/2013/10/Trafficking_FAQ_ENG.pdf
6. ECPAT (2008). *Combating child sex tourism: questions and answers*. Preuzeto 14. travnja 2016., s internetske stranice: http://www.ecpat.org/wp-content/uploads/legacy/cst_faq_eng.pdf
7. ECPAT (2013). *Examining neglected elements in combating sexual exploitation of children*. Preuzeto 10. kolovoza 2016., s internetske stranice: <http://www.ecpat.org/resources/>
8. ECPAT (2014). *The commercial sexual exploitation of children in Europe: Developments, progress, challenges and recommended strategies*. Preuzeto 14. travnja 2016., s internetske stranice: http://ecpat.de/fileadmin/user_upload/Materialien/Studien/Regional_CSEC_Overview_Europe.pdf

9. ECPAT (2016a). *Power, impunity and anonymity: Understanding the forces driving the demand for sexual exploitation of children*. Preuzeto 10. kolovoza 2016., s internetske stranice: <http://www.ecpat.org/resources/>
10. ECPAT (2016b). *Offenders on the move: Global study on sexual exploitation of children in travel and tourism*. Preuzeto 10. kolovoza 2016., s internetske stranice: <http://www.ecpat.org/resources/>
11. European Commission. (2015). *Study on high-risk groups for trafficking in human beings*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Preuzeto 17. travnja 2016., s internetske stranice: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/study-high-risk-groups-trafficking-human-beings_en
12. EUROPOL (2011). *Trafficking in Human Beings in the European Union*. Preuzeto 21. travnja 2016., s internetske stranice: <https://www.europol.europa.eu/content/publication/trafficking-human-beings-european-union-2011-1507>
13. EUROPOL (2016). *Situation report: trafficking in human beings in the EU*. Preuzeto 14. travnja 2016., s internetske stranice: <https://www.europol.europa.eu/content/trafficking-human-beings-eu>
14. Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji. *Narodne novine MU 5/02*.
15. Gouty, A.H. (2015). The best interest of a trafficked adolescent. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 22(2), 737-767.
16. GRETA (2016). *Report concerning the implementation of the Council Of Europe Convention on action against trafficking in human beings by Croatia: second evaluation round*. Preuzeto 13. svibnja 2016., s internetske stranice: <http://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/croatia>
17. Hasić, I. (2013). *Trgovanje ljudima: analiza hrvatskih spoznaja*. Diplomski rad. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
18. Hodge, D.R. (2008). Sexual exploitation in the United States: A domestic problem with transnational dimensions. *Social Work*, 53(2), 143-152.

19. Hodge, D.R., Lietz, C.A. (2007). The international sexual trafficking of women and children: A review of the literature. *Journal of Women and Social Work*, 22(2), 163-174.
20. Hughes, D. M. (2014). Trafficking in human beings in the European Union: gender, sexual exploitation, and digital communication technologies. *SAGE Open*.
doi: 10.1177/2158244014553585.
21. International Labour Organization (2009). *Training manual to fight trafficking in children for labour, sexual and other forms of exploitation*. ILO: Geneva Preuzeto 25. ožujka 2016., s internetske stranice: http://www.unicef.org/protection/Textbook_1.pdf
22. Jones, S.V. (2015). Ending bacha bazi: boy sex slavery and the responsibility to protect doctrine. *Indiana International and comparative Law Review*, 25(1), 63-78.
23. Jordan, J., Patel, B., Rapp, L. (2013). Domestic minor sex trafficking: A social work perspective on misidentification, victims, buyers, traffickers, treatment, and reform of current practice. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 23(3), 356-369.
24. Kazneni zakon. *Narodne novine* 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.
25. Konvencija o pravima djeteta. *Narodne novine MU* 12/93.
26. Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima. *Narodne novine MU* 7/07.
27. Konvencija o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada. *Narodne novine MU* 5/01.
28. Kotrla, K. (2010). Domestic minor sex trafficking in the United States. *Social Work*, 55(2), 181-187.
29. Kovčo Vukadin, I., Jelenić, D. (2003). Trgovanje ljudima: kriminološki i kaznenopravni aspekt. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 10(2), 665-718.
30. Leary, M.G. (2014). Fighting fire with fire: technology in child sex trafficking. *Duke Journal of Gender Law and Policy*, 21(2), 289-323.

31. McClain, N.M., Garrity, S.E. (2011). Sex trafficking and the exploitation of adolescents. *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing*, 40(2), 243-252.
32. Madden, M., Lenhart, A., Cortesi, S., Glasser, U., Duggan, M., Smith, A., Beaton, M. (2013). Teens, social media and privacy. *Pew Research Center*, 21. Preuzeto 23. lipnja 2016., s internetske stranice: http://www.pewinternet.org/files/2013/05/PIP_TeensSocialMediaandPrivacy_PDF.pdf
33. Namnyak, M., Tufton, N., Szekely, R., Toal, M., Worboys, S., Sampson, E. L. (2007). Stockholm syndrome: psychiatric diagnosis or urban myth?. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 117(1), 4-11. preuzeto 27. lipnja 2016., s internetske stranice: https://www.researchgate.net/publication/5819575_'Stockholm_Syndrome'_Psychiatric_Diagnosis_or_Urban_Myth
34. Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima, posebice žena i djece. *Narodne novine MU 14/02*.
35. Raboteg-Šarić, Z., Bouillet, D., Marinović, L. (2007). *Trgovanje ljudima - kako ga vide mladi u Hrvatskoj*. Zagreb: Međunarodna organizacija za migracije.
36. Rafferty, Y. (2013). Child trafficking and commercial sexual exploitation: A review of promising prevention policies and programs. *American Journal of Orthopsychiatry*, 83(4), 559-575.
37. Rafferty, Y. (2008). The impact of trafficking on children: Psychological and social policy perspectives. *Child Development Perspectives*, 2(1), 13-18.
38. Reid, J.A., Jones, S. (2011). Exploited vulnerability: Legal and psychological perspectives on child sex trafficking victims. *Victims and Offenders*, 6(2), 207-231.
39. Smith, L., Vardaman, S.H. (2011). A legislative framework for combating domestic minor sex trafficking. *Regent University Law Review*, 23(2), 265-296.
40. United Nations Children's Fund (2009). *Handbook on the Optional protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography*. Firenca: Tipolito Duemila Gruppo SRL. Preuzeto 25. ožujka 2016., s internetske stranice: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/optional_protocol_eng.pdf

41. United Nations Children's Fund (2014). *Hidden in plain sight: a statistical analysis of violence against children*. UNICEF: New York. Preuzeto 25. ožujka 2016., s internetske stranice:
http://files.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf
42. United Nations Office on Drugs and Crime (2015a). *The concept of "exploitation" in the Trafficking in persons protocol*. United Nations: New York. Preuzeto 25. ožujka 2016., s internetske stranice: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/unodc_ip_exploitation_2015.pdf
43. United Nations Office on Drugs and Crime (2015b). *Study on the effects of new information technologies on the abuse and exploitation of children*. United Nations: New York. Preuzeto 10. Kolovoza 2016., s internetske stranice: https://www.unodc.org/documents/organized-crime/cybercrime/Study_on_the_Effects.pdf
44. United Nations Office on Drugs and Crime (2014). *Global report on trafficking in persons*. United Nations: New York. Preuzeto 25. ožujka 2016., s internetske stranice: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/GLOTIP_2014_full_report.pdf
45. United Nations Office on Drugs and Crime (2013). *Abuse of a position of vulnerability and other "means" within the definition of trafficking in persons*. United Nations: New York. Preuzeto 25. ožujka 2016., s internetske stranice: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2012/UNODC_2012_Issue_Paper_-_Abuse_of_a_Position_of_Vulnerability.pdf
46. United Nations Office on Drugs and Crime (2009). *Anti-human trafficking manual for criminal justice practitioners*. United Nations: New York. Preuzeto 25. svibnja 2016., s internetske stranice: http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/TIP_module4_Ebook.pdf
47. United Nations Office on Drugs and Crime (2008). *Toolkit to combat trafficking in persons*. United Nations: New York. Preuzeto 25. ožujka 2016., s internetske stranice: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/HT_Toolkit08_English.pdf

48. Ured za ljudska prava (2015). Izvješće o provedbi Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2012. do 2015. godine, za 2014. godinu. Izvješće je preuzeto 14. travnja 2016., s internetske stranice: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Sjednice/2015/238%20sjednica%20Vlade/238%20-%2014.pdf>
49. Ured za ljudska prava (2016). Izvješće o provedbi Nacionalnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2012. do 2015. godine, za 2015. godinu. Izvješće je preuzeto 11. kolovoza 2016., s internetske stranice: <https://ljudskaprava.gov.hr/suzbijanje-trgovanja-ljudima/599>
50. U.S. Department of State (2008). *Trafficking in persons report*. Washington: U.S. Department of State Publication. Preuzeto 20. lipnja 2016., s internetske stranice: <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2008/>
51. U.S. Department of State (2013). *Trafficking in persons report*. Washington: U.S. Department of State Publication. Preuzeto 18. lipnja 2016., s internetske stranice: <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2013/>
52. U.S. Department of State (2014). *Trafficking in persons report*. Washington: U.S. Department of State Publication. Preuzeto 18. lipnja 2016., s internetske stranice: <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2014/>
53. U.S. Department of State (2015). *Trafficking in persons report*. Washington: U.S. Department of State Publication. Preuzeto 25. ožujka 2016., s internetske stranice: <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2015/>
54. Vlada Republike Hrvatske (2005). *Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja djecom listopad 2005. – prosinac 2007. godine*. Preuzeto 11. kolovoza 2016., s internetske stranice: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Sjednice/Arhiva/102-01.pdf>
55. Vlada Republike Hrvatske (2012). *Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima za razdoblje od 2012. do 2015.godine*. Preuzeto 25. ožujka 2016., s internetske stranice: http://www.mup.hr/UserDocsImages/nacionalni_programi/trgovanje_ljudima/2012/NACIONALNI%20PLAN%20FINALNO.pdf

56. Walts, K.K. (2012). An introduction to child trafficking in the United States, *Children's Rights Litigation*, 14(2), 2-8.
57. Williamson, C., Prior, M. (2009). Domestic minor sex trafficking: a network of underground players in the Midwest. *Journal of Child and Adolescent Trauma*, 2(1), 46-61.
58. <http://www.ilo.org/ipec/facts/WorstFormsofChildLabour/lang--en/index.htm> (stranica posljednji put posjećena 20. lipnja 2016.)
59. <http://www.ilo.org/ipec/areas/CSEC/lang--en/index.htm> (stranica posljednji put posjećena 20. lipnja 2016.)
60. <http://ecpat.be/en/sexual-exploitation/what-is-the-commercial-sexual-exploitation-of-children-2/> (stranica posljednji put posjećena 20. lipnja 2016.)
61. <https://www.justice.gov/criminal-ceos/prostitution-children> (stranica posljednji put posjećena 23. lipnja 2016.)
62. https://www.itu.int/net/pressoffice/press_releases/2015/17.aspx (stranica posljednji put posjećena 25. lipnja 2016.)
63. <http://www.mspm.hr/UserDocsImages/izivkovic/SOP%20MSPM-a.pdf> (stranica posljednji put posjećena 16. kolovoza 2016.)